

**İLİM OLMADAN YORUM OLMAZ: ABDÜLMECİD
SİVASI'NIN ŞERH-İ CEZİRE-İ MESNEVİ'DE KULLANDIĞI
KAYNAKLAR**

**COMMENT CAN NOT BE WITHOUT KNOWLEDGE:
RESOURCES USED IN ABDULMECID SİVASI'S ŞERH-I
CEZİRE-I MESNEVI**

Fatma AYDIN

Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu

faydin@osmaniye.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-6245-4492>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute

S.15, Ekim| October 2022, Erzurum

e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received Date : 06.05.2022
Kabul Tarihi | Accepted Date : 14.06.2022
Sayfa | Pages : 117-144
 : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbed.1113112>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

 iThenticate

İLİM OLMADAN YORUM OLMAZ: ABDÜLMECİD SİVASİ'NİN ŞERH-İ CEZİRE-İ MESNEVİ'DE KULLANDIĞI KAYNAKLAR

Fatma AYDIN

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S. 15, Ekim 2022, Sayfa: 117-144

ÖZ

Bir metnin açıklanması ve yorumlanması anlamına gelen şerhler, bize şarihin bilgi birikimini de sunar. Çünkü şarih yorumlarını ancak bilgi hazinesindeki bilgilerle yapabilir. Şarih, yorum ve açıklamalarını dönemin güvenilir eserlerini tanık göstererek destekler. Bu çalışmada Abdülmecid Sivasî'nin *Şerh-i Cezire-i Mesnevi* adlı eserinde kullanılan kaynakların tespit edilmesi amaçlanmıştır. On yedinci yüzyılın önemli isimlerinden biri olan Abdülmecid Sivasî çok sayıda eser vermiştir. Sivasî şair, yazar, şeyh ve şarihtir. Özellikle Mevlana'nın eserleri üzerine çok sayıda şerh yazmıştır. Bu çalışmada ele alınan *Şerh-i Cezire-i Mesnevi* de Mevlana'nın *Mesnevi-i Manevi* eseri üzerine Yusuf-ı Sineçak'ın yaptığı beyit seçmelerinden oluşan *Cezire-i Mesnevi* adlı eserin şerhidir. Bu eseri şerh ederken yalnız Türkçe kaynaklardan değil Arapça ve Farsça kaynaklardan da yararlanmıştır. Şerh sırasında kullanılan kaynakların bazen ismi ve sahibi açıklanmış, kimi zaman da ne eserin ne de eser sahibinin adı verilmemiştir. Bu eserlerin hepsi tespit edilerek eser sahiplerinin isimlerinin alfabetik sıralaması ile okurun bilgisine sunulmuştur. Çok fazla alıntı olduğundan her bir isim için bir örnek paylaşılmıştır. Bu çalışma ile *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*'nin kaynakçası da bir anlamda ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Abdülmecid Sivasî, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Şerh, Şerh Edebiyatı, Kaynakbilim

COMMENT CAN NOT BE WITHOUT KNOWLEDGE: RESOURCES USED IN ABDULMECID SİVASİ'S ŞERH-İ CEZİRE-İ MESNEVİ

ABSTRACT

Commentaries, which mean the explanation and interpretation of a text, also offer us the knowledge of the commentator. Because the commentator can make his comments with the information in the knowledge treasure. The commentator supports his comments and explanations by showing the trusted works of the period as witnesses. In this study, it is aimed to determine the sources used in Abdülmecid Sivasî's work called *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*. The *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*, which is discussed in this study, is the commentary of the work called *Cezire-i Mesnevi*, which consists of the couplet selections made by Yusuf-ı Sineçak on the *Mesnevi-i Manevi* work of Mevlana Celaleddin Rumi. The names of the source works used during the annotation are sometimes explained or neither the name of the work nor the owner of the work is given. All of these works were identified and arranged in alphabetical order of the names of the authors. Since there are too many quotes, an example has been shared for each name. With this study, the bibliography of the work called *Şerh-i Cezire-i Mesnevi* has been tried to be revealed in a sense.

Keywords: Abdülmecid Sivasî, Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Commentary, Commentary Literature, Bibliography

Giriş

Bir edebiyat terimi olarak şerh, bir metnin açıklanması, yorumlanması, açık ve ayrıntılı anlatılması anlamlarına gelmektedir. Metni iyi anladığına kanaat eden şarih, metnin anlaşılmasında zorluk yaşayan okur için eseri açıklar, yorumlar. Bu yorumlarının inandırıcı olması için tıpkı bir akademisyen gibi çok sayıda eserden yararlanarak fikirlerini destekler. Geleneksel şerh metodu içinde kullanılan bu istişhad (şahid gösterme) yöntemi, Arap dilciliğinde hadis ve Kuran yorumlarına dayanır. İstişhad; '*Bir kelimenin veya bir ifadenin lâfız, anlam ve kullanım doğruluğunu kanıtlamak amacıyla doğruluğu kesin olan nazım ve nesirden örnek vermek*' anlamına gelir (Durmuş, 2001: 396). Modern araştırmacıların aksine şerhlerde kullanılan bu eserler bir kaynakça düzeni içerisinde okurun bilgisine sunulmaz.

Bu çalışmada doktora tezimizin de konusu olan Abdülmecid Sivasî'nin *Şerh-i Cezire-i Mesnevi* adlı eserinde kullandığı kaynaklar tespit edilmesi hedeflenmiştir. On yedinci yüzyılın önemli isimlerinden olan Abdülmecid Sivasî, küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim almış, âlim bir ailede yetişmiştir. Arapça ve Farsçayı çok iyi öğrenen Abdülmecid Sivasî, üç dilde eserler vermiştir. Abdülmecid Sivasî âlim bir Halveti şeyhi, şarih hem de Divan sahibi bir şairdir. Yaşadığı dönemde bir anlamda tekke-medrese çatışması olan Kadızadeler-Sivasîler çatışmasında Sivasîler gurubunun lideri olarak tasavvufu savunmuştur. Özellikle Mevlana'nın *Mesnevi-i Manevi* adlı eseri üzerine şerhler yazmıştır. *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*, Abdülmecid Sivasî'nin Yusuf-ı Sineçak'ın *Mesnevi'*den seçtiği beyitlerden olan *Cezire-i Mesnevi* adlı eserine yaptığı bir şerhtir. Şarihin kültür ve bilgi birikimi şerhin içeriğini belirler. Şarih, bilgi haznesinde olan kaynaklarla şerhini oluşturur. *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*yi incelediğimizde çok sayıda alıntıya rastlanmıştır. Kimi zaman bu alıntılar hangi esere veya yazara ait olduğu belirtilirken kimi zaman da kaynakları belirtilmeden '*kümmel, ulema, hükema*' gibi çoğul kelimelerle belirsiz ifadeler kullanılmıştır. Yaptığımız incelemeye bu belirsiz ifadeler dahil edilmemiştir.

Farklı şairlerin şiirlerinden beyitler, sözler, kitaplardan alıntılar, sözlüklerden kelime anlamları, tefsirlerden ayet yorumları, hadis kitaplarından alıntılar gibi çeşitli türde parçalar *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*yi süslemektedir. Kimi zaman bu alıntılanan eserlerin kaynakları belirtilerek açık alıntılama yöntemi uygulanırken kimi zaman ise kaynak belirtilmeden gizli alıntılama uygulanmıştır. Eserde 55 şair/yazar ismi, 34 eser ismi belirlenmiştir. *Şerh-i*

*Cezire-i Mesnevi'*de kaynak ve yazar belirtilmeden paylaşılan 13 gizli alıntı hakkında araştırılma yapılarak kimlere ait olduğu belirlenip okurun bilgisine sunulmuştur. Tespit edilen 78 eser sahiplerinin isimleri alfabetik sıra ile okurla paylaşılmıştır. Bu kaynak eserlerin nasıl alıntılındığı da örneklendirilmiştir. Fakat alıntılarının bazılarının çok uzun olması ve birden fazla kez aynı kişiden alıntılama yapılmış olması nedeniyle her bir isimden bir alıntı örneği verilerek bir sınırlandırmaya gidilmiştir.

1. Abdülmecid Sivasî'nin Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de Kullandığı Kaynaklar

1.1. Abdullah Ensarî: Mutasavvıf bir âlim ve şair olan Abdullah Ensarî'nin soyu kabri İstanbul'da bulunan büyük sahabe Eyyüp El-Ensarî'ye uzanır. İyi bir eğitim almış olan Ensarî, çok sayıda eser vermiştir. Daha çok mutasavvıf kimliği ile tanınır (Yazıcı ve Uludağ, 2001: 222-226). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de insanlara nasıl davranılması hakkında Ensarî'ye ait bir söz alıntılanmıştır. Bu söze göre Allah'a sadakatle, halka insafıca, nefsimize öfkeyle tüccara saygıyla, âlimlere alçak gönüllükle ve sessizce, şeyhlere kalpten teveccüh ve teslimiyetle, ebeveyne saygıyla, arkadaşlara nasihat yoluyla, dervişlere yumuşaklıkla ve cahillere susarak yaklaşmak gerekir: '*Ve aòlÁúda söz çoúdur tafáüle taóammül yoúdur hele èamel murÁd kimse bu yeter ki èAbdullÁh EnÁÀrî buyurur BÀ Óáu teèalÀ be-áñdú bÀ-òalú be-inÁÁf bÀ-nefs be-úahr bÀ bezirgÁn be-óurmet bÀ èÁlimÁn be-tevÁøue u sukýjt bÀ meşÁyiò be-teslim u teveccüh -i úalb bÀ peder u mÁder be-aàrÁr u óürmet bÀ-dýstÁn be-naáioat bÀ-dervişÁn (S3-90a) bÀ-nermi vü seóÁvet bÀ cÁóilÁn be-òÁmýşî (S2-69b-70a, S3-89b-90a).*

1.2. Abdülkadir Bedran: Şamlı edip, tarihçi ve din adamıdır. İbn-i Bedran adıyla da anılmaktadır. *Cevahirü'l-Efkar* ve *Meadinü'l-Esrar* adlı tefsir eserleri metinde geçmektedir. Eser hakkında detaylı bilgiye ulaşılammıştır (Özel, 1988: 231). Eserde şarih, metin veya yazar hakkında bilgi verilmeden ilahi şarabın evliyalar için olduğu konusunda Arapça bir alıntı yapmıştır: '*InnellÁhi şerÁben aède'l-evliyÁ (A417) dan úuymayup şarÁb-ı èaşú-ı ilÁhiye (7) ki anuñ mey-òÁnesi úulýjb-ı èÁrifÁndur ve anuñ içmesi meðheb-i èuşşÁúda farzdur (S1-79a).*

Alıntılanan Arapça bu sözün anlamı şu şekildedir: Allah'ın evliya için hazırladığı bir şarap vardır. Yaptığımız incelemede bu sözün *Cevahirü'l-Esrar'*dan alıntılındığı bilgisine ulaştık. Ulaştığımız kaynak bu eserin Abdülkadir Bedran'a ait olduğu bilgisini vermektedir (*Cevâhirü'l-Esrar*: 302).

1.3. Abdülmecid Sivasî: *Şerh- Cezire-i Mesnevi'*nin şarihi olan Abdülmecid Sivasî, aynı zamanda Şeyhî mahlasıyla şiirler yazan önemli bir şairdir. İncelediğimiz eserde kendine ait birçok şiire rastlanmıştır. Bu şiirlerinden bazıları sadece *Şerh-i Cezire-i Mesnevi* için yazılmıştır, bazıları ise şarihin

*Divan'*ndan alıntılanmıştır. Bir sanatçı farklı sanatçıların eserlerinden alıntı yapabileceği gibi kendi yazdığı metinlerden de yapabilir. *Divan'*ından olan şiirlerin tespiti için Alper Ay'ın hazırlamış olduğu yüksek lisans tezi kullanılmıştır (Ay, 2014). İki eser arasında ortak üç şiire rastlanmıştır. Her bir şiir verilmeden önce '*Li-muharririhî*' ibaresiyle şiirin şarihe ait olduğu vurgulanmıştır:

'Li-muóarririhî
Óubb-ı dünyâ gitdi ise buâz-ı dünyâ geldise
 (10) *Sehv u âafllet êaskeri buldıysa maâljbiyyeti' (S1-7b)*

1.4. Abdülmecid Şirvanî: Abdülmecid Sivasî'nin babasının ve amcasının şeyhidir. Hem âlim hem de sufi bir karaktere sahip olan Abdülmecid Şirvanî, Anadolu'da birçok Halvetî şeyhini yetiştiren önemli bir şeyhtir. İncelediğimiz eserde Abdülmecid Şirvanî birçok kez karşımıza açık alıntılama şeklinde çıkar. İlk olarak dua bölümlerinde amcası ve şeyhi Şems-i Sivasî ile beraber anılmıştır. Daha sonra keramet örnekleri sayılırken Abdülmecid Şirvanî'nin adı anılarak bir dağdan diğerine uçtuğu bildirilmiştir. Abdülmecid Şirvanî'nin bir şiiri de açık alıntılama yöntemi ile alıntılanmıştır:

'Li-şeyðinÂ èAbdülmecid (9) e'-ş-ŞiroÂni úuddise sirruhu
Men bu ile garib geldüm kimse óÂlüm bilmez menüm
Men söylemem men (10) diñlerem kimse dilüm bilmez menüm' (S1-10b)

1.5. Bahaeddin Nakşibend: Nakşibendi tarikatının isim babası da olan Bahaeddin Nakşibend, Buhara şehrinde yaşamış, gençliğinde nakkaşlıkla ilgilenmiştir. Diğer tarikatlardan farklı olarak silsilesini Hazreti Ali'ye değil Hazreti Ebu Bekir'e dayandırmaktadır. Medrese kültürüne daha yakın olan tarikat sessiz zikri uygular. Bahaeddin Nakşibend, müritlerine sık sık orta halli olmayı, ifrata kaçmamayı tavsiye eder (Ceyhan, 2015: 611-613). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de Şeyh Bahaeddin'in adı da anılarak orta halli olmayı öğütleyen bir sözü verilmiştir: '*Şeyð BahÂ'eddin buyurur: Bizde bu úadar èulým u aóvÂl-i ôÂhir olmaâa sebab cefÂ-yı ceheleye (4) âabr u taóammül etdügümüzdür ve buyurur ki mollÂ olma, âýfi olma, müslümÂn ol ve muvaóóid ol'.* (S1-100b)

Şeyh Bahaeddin eserde Hoca Bahaeddin olarak da anılmıştır: '*Ôöca BahÂ'eddin buyurur dÂ'imÂ' (S1-63a).*

1.6. Begavî: Ferrâ Begavî, on ikinci yüzyılda yaşamış olan muhaddis, müfessir ve ünlü bir Şafiî fakihidir. Eserleri; *Şerhüs's-Sünne*, *Mesâhibu's-Sünne*, *El-Câmi' (el-Cem')* *beyne's-Sahîhayn*, *İrşâdü'l-envâr*, *Şerhu Camiü't-Tirmizî*, *E't-Tehzip*, *Fetâvâ*, *el-Kifâye fi'l-fikh*, *Tercemetü'l-aşkâm*, *Me'âlimü't-tenzîl* ve *el-Kifâye*

fi'l-kırâ'a'dır (Güngör, 1992: 340-341). İncelediğimiz eserde onun hadis konulu eseri *Mesâbilhu's-Sünne'den* açık alıntılama yöntemiyle hadisler alıntılanmıştır: *'Ve Meâ'bió'üñ bÂb-ı riyâda yazar ki êan Enes (11) raêiallâhu êanh'* (S1-100b).

1.7. Beyazıd-ı Bestami: İlimle yoğrulmuş bir aileden gelen Beyazıd-ı Bestami ilim ve ibadetle meşgul olmuş tarihi efsanevi bir mutasavvıftır. Menkıbeleri, hikmetli sözleri ve kerametleri ile ünlüdür. Fakat en ünlü olduğu kıssası sekr halinde Hallac-ı Mansur'un *'Ene'l-Hak'* (Ben Hakk'ım) demesi gibi *'Sübhanî'* yani kendimi tesbih ederim, yüceltirim demesi hakkındadır. İncelediğimiz eserde Beyazıd-ı Bestami ilk olarak tasavvuf öncüleri arasında sayılmıştır. Zikrin açıktan mı (cehri) yoksa gizli mi (hafi) yapılması tartışılmış, Abdülmecid Sivasî her ikisini de kabul ederek buna şahit olarak da Beyazıd-ı Bestamî'nin eseri gösterilmiştir: *'Amma delâ'il-i cehr ü iöf'Anuñ tafâilin isteyen Óazret-i Besû'Ami'nüñ (17) Keveb-i Dürrî kitabına baúsun erbâb-ı úalbe óall-i meşkle bu yazılan kâfidür'* (S1-96a).

Birkaç sözü de paylaşılan Beyazıd-ı Bestamî, Tayfur lakabıyla da şerhte anılmıştır.

1.8. Beydavî: Kadı Beydavî (Beyzavî) olarak anılan ünlü âlimin tam adı Abdullah bin Ömer bin Muhammed bin Ebu'l-hayr (Ebu Said) Nasiruddin El-Beydavî'dir. Beydavî'nin fıkihtan mantığa, edebiyattan tarihe, hadisten tefsire kadar çeşitli ilim dallarında çok sayıda eseri vardır. Ona asıl şöhreti kazandıran üzerine şerhler yazılmış olan *Envâru't-Tenzil ve Esrârutu't-Te'vil* adlı tefsiridir (Yavuz, 1992: 100-103). Şarih de Hak dostlarını anlamadan karşı çıkanların kalplerinin kararacağını hatta belki dinden çıkacaklarını açıklarken bu tefsirden alıntı yaparak fikrini destekler: *'Bey'âvi raómetullâh êaleyh Eó'âuat bihi óauî'etuhu (A412) (16) tefsirinde dimiş ki bir gün'Âhdan úul tevbe etmese bir gün'Âha daði çeker ê'âdet olur. Óatt'Â (17) úalbini úablar ve úalbi bed-fi'elin begenür ve andan İÜ-157b özge leóóet you iètiú'Âd ider menè (18) idene buàz ider ê'úibet küfr ü tekóib ile o nýr gider'* (S1-78a).

Eserde yine kişinin cahil olmasına rağmen tefsirle uğraşmasını eleştirirken Beydavî'nin tefsirine gönderme yapılmıştır.

1.9. Beyhakî: On birinci yüzyılın önemli muhaddis ve fakihlerindendir. Küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim alan Beyhakî, hayatı boyunca eserler yazmış, öğrenciler yetiştirmiştir. Şafiî fıkhı üzerine yazdığı eserleri ile tanınmıştır. Hadis konulu yazdığı *E's-Sünenü'l-Kübrâ* (*E's-Sünenü'l-Kebîr*) adlı eseri çok beğenilmiştir (Kandemir, 1992: 58-61). İncelediğimiz eserde Beyhakî, *Sünenü'l-Kebîr*'den Hazreti Muhammed'in peygamberliği konusunda bir alıntı yapılmıştır: *'Óatt'Â Kebîr'de Beyðaki'den naúlen buyurup Muóammed êaleyhi's-sel'âm*

(17) *peyâamberlere daði cin ü melegüñ daði peyâamberidür. Yaèni anlaruñ da òabercisidür. (18) Tedebbür ve evvel ü Àdir maókeme-i şerèüñ óÀkimi oldur. EnbiyÀ tevâÀbidur'* (S1-128a).

1.10. Bezzâzi: İyi bir eğitim almış olan Bezzâzi, dönemin Moğol zulmü karşısında bir âlim olarak tepkisini ortaya koymuş, Timurlenk'in küfrüne dair fetva vermiştir. Çok sayıda eser vermiştir (Özel, 1992: 113-114). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'* de Bezzâzi'den zalimlere karşı koymanın önemi belirtilerek bir kez alıntı yapılmıştır: '*Bezzâzi'de eydür èAbdullÀh bin MübÀrek vÀúèada ãordılar saña ne muèÀmele oldı buyurdu ki yetmiş yıl ÒudÀ teèalÀ bir mevútfda beni aluúoydı. Bir mübtedèüñ yüzine bir kere gülebaúdiàum için meger bir ôÀlimüñ maàljıby olup şerrinden òavfÀ yüzüne gele'* (S2-81b, S3-108b-109a).

1.11. Buhari: En güvenilir hadis kitabı olan *el-Câmi 'u's-şahîh* adlı eseriyle tanınmış büyük muhaddistir. Buhara'da doğmuştur. Hadisleri toplayabilmek için çok seyahat etmiştir. Çok sayıda eseri vardır (Azamî, 1992: 368-372). Buhari, eserde güvenilir bir muhaddis olarak anılır. Metinde Buhari'nin ünlü eseri *Tefsir-i Kebîr* de ruhun yok olmaması konusunda bir delil olarak sunulmuştur: '*FenÀ bulur dimek küfürdür ehl-i sünnet meðhebinde. (12) Tefsir-i Kebîr ve Úurúbî ve ĞazÀli yazmışlardur ve ammÀ ol cevher-i naðif óaúúúat-i Muóammediyyedür sır didükleridür'* (S1-15a).

1.12. Bûsîri: Hazreti Muhammed'e yazdığı kasidelerle ünlenen Muhammed bin Saîd Bûsîri'nin en ünlü eseri tüm İslam dünyasını etkilemiş olan *Kasidetü'l-Bürde* (*Kaside-i Bürde*) adlı şiiridir. Kasidenin asıl başlığı, *El-Kevâkibu'd-Dürriyye fi Medhi Hayri'l-Beriyye* şeklindedir. Rivayete göre bir dönem felç olan şair, bu kasidesi sayesinde hastalığından kurtulmuştur. Bu nedenle bu şiire *Kaside-i Bür'e* de denilmiştir (Yücel, 2016: 86-97). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'* de Abdülmecid Sivasî bu kasideden sekiz kez yedi farklı beyti (43. beyti iki kez kullanmış) alıntılanmıştır. Şarih genellikle hiçbir kaynak belirtmeden bu eserden beyitler sunmuştur. Kimi zaman da şarih, kaynak belirterek eserden alıntılar yapmıştır: '*Úaãide-i Büride ãÀóibinüñ'* (S1-18a).

1.13. Cafer-i Sadık: Künyesi Ebû Abdullah Cefer bin Muhammed El-Bakır bin Ali Zeynelabidin'dir. Soyu baba tarafından Hazreti Ali'ye anne tarafında Hazreti Ebu Bekir'e uzanır. İsmailiyyenin beşinci imamı ve Caferî fıkhnın kurucusudur. Şii ve sünni âlimlerce saygıyla anılmıştır. Cafer-i Sadık iyi bir eğitim almış ve çok sayıda eser yazmıştır. Mustafa Öz onun yüzlerce eseri olduğunu bildirmektedir (Öz, 1993: 1-3). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'* de Cafer-i Sadık'tan bir söz alıntılanmıştır: '*Bilmediklerinden degül belki iðhÀrla me'mjyr olmaduúları için úalbleri ol èilmi ãaúladılar ki Caèfer-i üÀduú (12) buyurur İmmi İÀ'* (S1-122b).

1.14. Cevherî: İsmail bin Hammâd El-Cevherî on birinci yüzyılda yaşamış ünlü sözlükçüdür. Ünlü Arapça sözlüğünün tam adı *Tacü'l-Luga ve Sıhah'ul-Arabiyye* olmasına rağmen genellikle kısaca *E's-Sıhah* anılmıştır. Çok sevilen bu sözlük birçok dile çevrilerek yayınlanmıştır. *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'* de incelenen beyitlerde anlaşılamayacağı düşünülen kelimelerin Arapça anlamları konusunda *Sıhah'*tan yararlanılmıştır. Bu eserden on beş kez alıntı yapılmıştır. Kimi zaman bu alıntılar Arapça olarak da verilmiştir: '*èArabi àiòÁó'da eydür cidd kesr-i cim ile (14) cidd yeciddden saèy maènÀsınadur'* (S1-53a).

1.15. Cürcânî: Kelâm, Arap dili ve edebiyatı, felsefe, mantık, astronomi, matematik, mezhepler tarihi, fıkıh, hadis, tefsir, tasavvuf gibi dinî ve aklî ilimlerin hemen hemen hepsine dair telif, şerh ve hâşiye türünde eserler veren çok yönlü bir âlimdir. Dönemin büyük âlimlerinden ders aldığı gibi kendisinden sonra yetişecek birçok âlime de ders veren önemli bir müderristir. Cürcânî, yüzün üzerinde eser vermiştir. Şerhte uzun Arapça bölümde hem İcî'nin *Mevakıf* adlı eserinden hem de Seyyid Şerif Cürcânî'nin bu eser üzerine yazmış olduğu şerh eseri *Şerh-i Mevakıf* dan bahseder. *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'* de ruh konusu açıklanırken Cürcânî'nin bir diğer eseri *Hâşiye-i Metâlî'* den alıntı yapar: '*Faâl baèzi ehl-i keşf şühjdla didi ki (3) melekÿti olan rÿó-i úudsì arunuñ bebegi şeklinde bir beyÀz canlu nesnedür. Hem bu èilm ü (4) fehmi ü úudret ü taàarruf anuñdur òilÀfet-i Óaú ile cesed-òÀnesinüñ ãÀóibidür ve şenligidür. (5) İnsÀnuñ dimÀında olur burundan çúup gidince Àdem uyur. Ve ÓÀşiye-i MeùÀliède (6) bu rÿó-i revÀndur dir'* (S1-17b).

1.16. Derviş İlmî: Asıl adı Molla Hüseyin Ferahsâd olan Mehmed İlmî Dede, Bağdatlıdır. *Müretteb Divanı, İman ve İslam Risalesi, Risale-i fi'l-Fıkıh, El-Nazm- Fi- 'İlme'l-Akâid, Fatiha şerhi, Tercüme-i Ferâiz-i Sîrâciye, Ferâiz Manzumesi ve Şerh-i Cezire-i Mesnevi* adlı eserleri vardır (Mengüç, 2005: 25-29). Abdülmecid Sivasî, hiç kuşkusuz Derviş İlmî'nin *Şerh-i Cezire-i Mesnevi* adlı eserini görmüş ve bu eseri bir kaynak olarak kullanmıştır. Eserde Derviş İlmî, Dibacede ve dua kısmında saygıyla anılır. Şarih, İlmî'nin şerhi varken neden yeni bir şerh yazdığını da eserde açıklar: '*Anuñ daòì Óaøret-i mübtetilü'l-èayÀn fesÀdın ãalÀóa kesÀdın revÀc u necÀóa (17) döndüre ki mesfÿr èİlmî muúaddesi óaøretleri úaddessallÀhu sırrahu baèòì maóallì tafâil (18) ve baèòısın icÀz idüp ve herkesi kendü nefsi-nefsiyelerine úuyÀs ile iòmÀr itmışlerdi '* (S1-4b).

1.17. Ebu Bekir Verrak: Ebu Bekir Muhammed bin Ömer bin Fazıl El-Verrak El-Hakim E't-Tirmizi, ilk sufi müelliflerdendir. Tasavvuf hakkında eserler de kaleme alan Verrak kendinden sonra gelen mutasavvıfları da düşünceleri ile etkilemiştir (Çift, 2013: 58-59). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'* de şiirlerinden ve

sözlerinden örnekler verilirken ismi belirtilmiştir: ‘ **S1-126b** ... óázret-i VerrÀú’uñ mim... **S1-130b** ... VerrÀk buyurur’.

1.18. Ebu’d-Derdâ: Kuran öğretmesiyle meşhur sahabedir. Suriye kadılığı da yapmıştır (Ydınlı, 1994: 310-311). Ebu’d-Derdâ’nın dervişler hakkında bir sözü *Şerh-i Cezire-i Mesnevi’de* alıntılanmıştır: ‘*Ebj’d-Derdâ óaoretleri buyurdu ki AbdÂl enbiyÀnuñ òulefÀsıdur anlar aròin evtÀdıdur yaèni muðlarıdur ki yerüñ gögüñ úıyÀmu ve nièmeti ve òalúuñ taèişi anlar sebebi iledür’* (S2-49b-50a, S3-70a-70b).

1.19. Ebu Haşim: Metinde farklı bir isimle karıştırılmasını önlemek amacıyla Mutezile’den Ebu Haşim olarak anılan Ebu Haşim’in, yüzden fazla eseri olduğunu bildirilmesine rağmen hiçbir eseri günümüze ulaşamamıştır (İlhan, 1994: 146-147). Eserde bir kez ondan alıntı yapılmıştır: ‘(18) *CevÀb Muèteziliden Ebj HÂşim àaynu gerek dedi. Ehl-i sünnet ve cemÀeat eydür ikisi de* (19) *èaúlen cÀèizdür*’ (S1-16a).

1.20. Fudayl bin İyâz: Tam olarak adı Ebû Ali el-Fudayl bin İyâz bin Mesûd e’t-Temîmî el-Yerbûî’dir. Horasan’ın ilk büyük mutasavvıflarındandır. Fazla yeme, uyuma ve konuşmanın kalbe zarar verdiğini düşünen Fudayl bin İyâz’a göre içtenlikle ve temiz vicdanla Allah’a yönelmek gerekir. İyi bir eğitim almış olan Fudayl bin İyâz, hadis üzerine yoğunlaşmıştır (Türer, 1996, C. 13: 208-209). Metinde Fudayl bin İyâz’ın adı verilerek açık alıntılama yöntemiyle sözleri Arapça olarak paylaşılmış, hemen ardından bu sözlerin Türkçe manası verilmiştir: ‘*ÚÀle Fuêayl (9) úuddise sırruhu*’ (S1-107a).

1.21. Gazali: İmam Gazali’nin künyesi Hüccetü’l-İslam Ebu Hamid Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed el-Gazali e’t-Tûsî’dir. Eşarî kelamcısı, Şafii fakihî ve ünlü mutasavvıftır (Çağrı,1996: 489-505). Şerî ilimlerde iyi bir eğitim alan Gazali daha sonra tasavvufa yönelmiştir. Kelam, tasavvuf, Batınlık ve fıkıh hakkında çok sayıda vermiştir. *Şerh-i Cezire-i Mesnevi’de* Gazali sözleri ve eserleriyle anılmıştır. Abdülmecid Sivasî özellikle İmam Gazali’nin *Kimya-yı Saadet* eserinden alıntılar yapmıştır: ‘*İmÀm Ğazali úuddise sırruhu KimyÀ’da eydür devr iden àıjfnüñ úalbine àayra göstermek* (4) *gelse şirkdür èaòim òaúarı vardur. Pes bizüm ùÀ’ifenüñ àıjfilere niçün naèra úılmazsın* (5) *didügimüzde úalbimüzi ol dem ne hevÀdadur yoúlamaú gerekür. Eger iòlÀã u* (6) *selÀmet-i úalb bize gerekse ve úarıkimüz òod temeli oldur’* (S1-97a). Abdülmecid Sivasî’nin kaynak olarak gösterdiği bir başka Gazali eseri *Acaıybü’l-Kulub’dur*: ‘*Tafâilî áazÀli’nüñ* (11) *èAcÀyibü’l-úuljb’da meòkjrdur’* (S1-22b).

1.22. Hacı Bektaş Veli: Bektaşilik tarikatının kurucusu olan Hacı Bektaş Veli’nin asıl adı Bektaş’tır. Hacı Bektaş Veli’nin hayatı hakkındaki bilgiler daha çok menkıbelere dayanır. İncelediğimiz metinde Hacı Bektaş Veli’nin ismi geçmez fakat onun sözlerinden biri olduğunu saptadığımız bir söz

alıntılanmıştır: ‘**S1-30a** *Dediler ki deroîşlik (5) elenmiş ve cüzèi āu sepilmiş òĀkdür. Ne baāan ayaā incine ne tozlana. Yaèni cefĀ çeke cefĀ (6) itmeye*’. Bu söze Hacı Bektaş Velî’nin olduğu düşünölen Kitabü’l-*Fevaid* adlı eserinde rastlanmıştır (Velî, 1959: 41).

1.23. Hadisler: Hazreti Muhammed’in (sav) sözleri ve davranışlarını ifade eden hadis terimi, aynı zamanda bu konuyu inceleyen ilim dalının da adı olmuştur. Kuran-ı Kerim’den sonra Müslömanlar için en önemli yol gösterici olan hadislerin sahihliğı üzerine birçok ilim adamı çalışma yapmıştır. Abdölmecid Sivasî, eserini kaleme alma sebeplerinden biri olarak kendinden önce *Cezire-i Mesnevi* şerhi yazarların yeterli hadis ve ayet kullanmamasını sunar. Bu nedenle de beyitlerin şerhi sırasında birer delil olarak hadislere sıkça başvurmuştur. Şerh içerisinde 96 hadisin 116 kez kullanıldığını tespit ettik. Bunlardan bazılarının hadis olduğu metinde belirtilirken çoğunlukla böyle bir bilgi okurla paylaşılmamıştır. Kimi zaman ise hadisin Arapça aslı ile beraber anlamı da şarih tarafından verilmiştir: ‘*Ve inne’l-yeòulu (12) e’r-recli’l-úabr ve’l-cemel óadiāince yaramaz göz Ādemi úĀbre deveyi çölmege āoúar. (13) AmmĀ dimişler ki kişinüñ kendüye gözi ziyĀde deger ki kendüsin gören kişiler AllĀh’a (14) tekebbür ve èāōamet çekişendür*’ (S1-75a).

1.24. Hafız: Hafız-ı Şirazi, şerî ilimlerde ve felsefede de kendini yetiştirmiş büyük bir şairidir. İranlı büyük şair Hafız, Klasik Türk şiirini çok etkilemiştir. Şairler onun şiirlerine nazireler yazmışlar. *Divan*’ı fal bakmak için kullanılmıştır (Yekbaş, 2009: 478). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*’de şarih de Hafız’a yaptığı tahmisi paylaşmıştır (S1-45b). Bu eserde en çok beyti verilen şairlerden biri de Hafız-ı Şirazi’dir. Abdölmecid Sivasî ona olan saygısını kimi zaman isminden önce kullandığı Hazret hitabıyla kimi zaman da isminden sonra kuddise sırrıhu diyerek ortaya koymuştur. Hafız’ın beyti verilirken adı da anılarak 10 açık alıntılama yapılmıştır: ‘*ÓĀfiò úuddise sırruhu*.

Beyt(8)

áubĀr àam berjđ óĀl-i òoş şjđ

ÓĀfiò TjĀ Āb-ı ðide der in rehğüzĀr derià müdĀr (S1-30a)

1.25. Hamdî Çelebi: Hamdî, Akşemseddin ailesinden olup Hamdullah Hamdî veya Hamdî Çelebi olarak anılmıştır. Fatih Sultan Mehmed’in ünlü hocası ve danışmanı Akşemseddin’in oğlu olan Hamdî, küçük yaşlardan itibaren dinî-tasavvufî eğitime başlamıştır. Kendisi de âlim olan Hamdî müderrislik yapmıştır. İbrahim Tennurî’ye intisap ederek inzavaya çekilmiştir. Üretken bir şair olan Hamdî’nin çok sayıda eseri vardır. Öncelikle Klasik Türk edebiyatında şairler arasında çok önemli olan hamse sahibi olma sıfatına

sahiptir. Hamsesinin dışında *Divan, Mecâlisü't-Tefâsir'*, tasavvufî konuları ele aldığı *Risâle'si*, Fıkıh konularını ele aldığı *Risâle'si* ve mektupları bulunmaktadır (Özyıldırım, 1995: XI-XXIV). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'* de bir beyti paylaşmıştır: 'Óamdi Çelebi úuddise sirruhu

NÀra óaâr etmeseydi (6) niyr-ı racim

SÀye-i Àdeme úulurdi sücjd' (S1-23a).

1.26. Harakanî: Ebu'l-Hasan Harakanî, Anadolu'nun müslümanlaşmasında çok önemli rolü olan mutasavvıflardan biridir. Onuncu yüzyılın sonu ile on birinci yüzyılın başlarında yaşamış olan Harakanî, İran'ın Horasan bölgesinde dünyaya gelmiştir. Kerametleri ile ünlüdür. Harakanî'nin eserleri hakkında detaylı bir bilgiye ulaşılamamıştır. Tek nüshası bugün British Museum'da bulunan *Nûru'l-Ulûm* adlı bir eserin Harakanî'ye ait olduğu düşünülmektedir (Can, 2014: 33-48). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'* de Hallac-ı Mansur'un anlaşılmayıp kınanmasını eleştirirken diğer büyük mutasavvıflar sayılmış bunlar içinde Harakanî'ye de yer verilmiştir: *Bunuñ mÀnendi óaøret-i (3) EbÀ Yezid u ÒaraúÀni (S1-8b)*. Harakanî'nin 'Sufi yaratılmamıştır' sözü, bir kez *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'* de paylaşmıştır: 'Óaúúatleri (15) vaâf-ı Óaúúa tebdil olup beúÀbillÀh olmuşlardur ki Ebÿ'l-Óasan ÒaraúÀni úuddise sirruhu *E'â-âÿfi àayr-ı maðluú (A191) (16) dimişler' (S1-34a).*

1.27. Hasan Basri: Hasan Basri, Hicretin on ikinci yılında dünyaya gelmiştir. Çocukluğu büyük sahabelerin yanında geçen Hasan Basri, zühd ve takva ehlidir. Abdullah Aydınli, Hasan Basri'nin hadis ilmindeki yeri hakkında yazdığı makalesinde on altı eseri olduğundan bahsetmiştir (Aydınli, 1988, s. 91-111). Abdülmecid Sivasî incelediğimiz eserinde bu büyük sûfinin iki sözüne yer verilmiştir. Bunlardan ilkinde sözün kime ait olduğu açıkça belirtilmiştir: 'Óasan Baârî raêiyallÀhu èanh buyurur' (S1-92a).

1.28. Hazreti Â'îşe: Hazreti Muhammed'in eşi ve Hazreti Ebu Bekir'in kızıdır. İncelediğimiz metinde miraç mevzusu anlatılırken Hazreti Muhammed'in hem bedenlen hem de ruhen miraca çıktığına delil olarak Hazreti Â'îşe'nin rivayet ettiği hadis verilmiştir: 'Geldük baèzi èulemÀ-i rabbÀniyye óazret-i Muóammed mièrÀci hem cism (14) ü hem rjó ile itdi diyüp ve óaøret-i èÀ'îşe'nüñ *MÀ feúade' (S1-17a).*

1.29. Hazreti Ali: Hazreti peygamberin amcasının oğlu olan Ali bin Ebu Talip, bizzat peygamberin himaye ve terbiyesinde yetişmiş daha sonra da onun damadı olmuştur. Hulefa-yı Raşidin'in dördüncüsüdür. Hayatı hakkındaki bilgiler tarihi olduğu kadar efsanevi ve mitolojik öğelere de dayanır. Bugünkü mezhep ayrılığının temelinde Hazreti Ali'nin Allah'ın velisi ve peygamberin

vasisi olarak ele alınması konusundaki çatışmalar vardır. On iki imam düşüncesine sahip Şiilerce kutsal hatta mitolojik bir karakter sayılmıştır. Hazreti Muhammed'in amcası oğlu olması aynı zamanda damadı oluşu, mu'âhât töreni (kan-kardeşlik töreni) sırasında peygamberin onu seçmesi, ilmin kapısı olarak tanımlanması gibi birçok nedenle Hazreti Ali bazı çevrelerce peygamberin vasisi olarak görülmüştür. Daha da ileri giderek ilk İsmaililer imamcı geleneklerine göre Hazreti Ali ve ailesine özel bir din yetkisi isnat etmişlerdir (Ocak, 2014: 57). Melikoff'a göre Bektaşî-Alevilerde Hazreti Ali'nin kutsanması tanrısallaştırma boyutundadır. Melikoff, Bektaşî şairlerin şiirlerinde güneş, aslan, zümrüd-ü anka ve turna ile simgelenen Hazreti Ali'nin gökle ve hava olaylarıyla ilgili bağlantısını örneklendirmiştir (Melikof, 2014: 77-79). Yalnız Şii kökenli tarikatlar değil Halvetilik gibi sünni inanca bağlı birçok tarikat da silsilesini Hazreti Ali'ye dayandırır. Eserde Hazreti Ali'nin sözlerine ve şiirlere yer verilmiştir. Kimi zaman ise bu sözlerin anlamları da verilmiştir: *'Dimişler ki dîn (18) úardaşına òalú içinde niçün fülÀn etdüñ dime. ZirÀ óazret-i èAli keremallÀhu vecóehu T-267b keâretde (19) nuãõ başa úakmaúdur dedi' (S1-78a).*

1.30. Hikâyeler: *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de alıntılama sırasında herhangi bir isim veya kaynak verilmeden paylaşılan birçok hikâye bulunmaktadır. Hikâyet başlığı ile paylaşılan bu hikâyeler Hazreti Ömer ile Şeytan, İskender ve derviş, Sultan Mahmut ve Ayas gibi meşhur kişiler üzerine olabileceği gibi belirli bir kişi belirtmeden de verilmiştir. Bu hikâyelerin kaynağı tespit edilememiştir. Hikâyelerden biri kula rızkın verilşi hakkındadır: *'ÓikÀyet bir èÀrif (11) baña rızú ister misin didi. Ben didüm isterüm. èÀrif eyitdi vaútinden evvel mi òoñra (12) mu vaútinde mi? Eger evvel ise èömrüñi žÀyiè idüp bedenüñe zaómet virme. òoñra ise senüñ (13) degülmüş ulaşmaz. Vaktinde ise diseñ dimeseñ gelür' (S1-102b).*

1.31. Hisârî: *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de Hisârî kimi zaman da Kara Hisârî olarak anılan sözlük yazarının tam künyesi Muslihiddin Mustafa bin Şemseddin Karahisârî Ahterî'dir. *Ahterî-i Kebir* adlı Arapça-Türkçe sözlüğüyle ünlenmiştir. İncelediğimiz metinde şerh edilen beyitlerdeki kelimeler açıklanırken Karahisârî'nin sözlüğü kaynak olarak 23 yerde belirtilmiştir. Genellikle Nimetullah ile beraber verilir: *'ÚftÀn ü óayrÀn gibi düşüci úalúúci dimekdürve cüft øamm-ı cimle enis ü (2) muúÀrin maènÀsnadur. NièmetullÀh ve ÓiãÀri'de muãarruódur' (S1-11a).*

1.32. İbn-i Abbas: Tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinde ünlü bir sahabe olan İbn-i Abbas'ın künyesi Abdullah bin Abbas bin Abdulmuttalib bin Haşim bin Abd-i Menaf El-Kureyşî El-Haşimî'dir. Hazreti Muhammed'in amcasının oğludur (Çakan, Eroğlu, 1988: 76-79). İncelediğimiz metinde de Miraç'ta Hazreti Muhammed'in Allah'ı nasıl gördüğü tartışılırken hadis rivayet eden âlimlerden

biri olarak anılmıştır: *'Buradan İbn-i àAbbÀs ve kümmel-i àArabuñ risÀlet-penÀh óazret-i Óaúúuñ cemÀl-i bì-çjnnu bu gözle (11) gördi diyü úasem itdükleri' (S1-12b).*

1.33. İbn-i Fariz: İbn-i Fariz, İbn-i Farid veya İbnü'l-Fariz olarak anılan Ebu Hafs (Ebu'l-Kasım) Şerefüddin Ömer bin Ali Mürşid E's-Sa'di El-Hamevi El-Mısri çok sevilen ünlü mutasavvıf şairdir. Türk Edebiyatında *Kaside-i Tâiyye ve Kaside-i Hamriyye* kasideleri sevilmiş, tercüme ve şerhleri de yapılmıştır. Abdülmecid Sivâsi de İbn-i Fariz'in bu kasidelerini şerh etmiştir (Yıldırım, 2015: 151-175). İncelediğimiz metinde İbn-i Fariz'in üç beyti alıntılanmıştır. Büyük mutasavvıflar arasında anılan İbn-i Fariz'in, onu anlamayanlarca kınanması da eleştirilmiştir: *'Pes sulûÀnu'l-muvaóóidîn Muhyi'd-dîn el- àArabî ve sulûÀnu'l-fenÀn (5) èÖmer El-FÀriê el- Mısri ve Sadri'd-dîn Úlonevî ve àayri kÀmiller ki úuddise (6) esrÀrehum sözlerin óÀl aydaàyp añlamaduàumuz suç yeterken àaena (7) óarÀmdır' (S1-8b).*

1.34. İbn-i Hibban: Ebu Hatim Muhammed bin Hibban bin Ahmed El-Büstî, bugünkü Afganistan topraklarında doğan ünlü hadis ve fıkıh âlimidir (Sönmez, 1999: 63-64). İncelediğimiz eserde isim olarak anılmasa da *'Ahmağa verilecek en iyi cevap susmaktır'* anlamında ona isnat edilen meşhur bir söz paylaşılmıştır: *'Düşmen saña düşnÀm etse cevÀb virme CevÀbu'l-aómaú ile's-sukjít ile àamel it' (S1-46a).*

1.35. İbn-i Sinâ: Büyük tıp bilgini ve İslam kelamcısı olan İbn-i Sinâ'nın künyesi Ebu Ali El-Hüseyin bin Abdullah bin Ali bin Sinâ'dır. Dil, edebiyat, akaid, fıkıh, kelam, musiki, matematik ve tıp konularında derin bilgiye sahiptir. Akılcı, deneyci ve gözlemci olan İbn-i Sinâ genç yaşta devlet büyüklerinin ilgisini çekmiş, 1037 yılında vefat etmiştir (Çubukçu, 2014: 15). İbn-i Sinâ hem Doğu hem Batı dünyasında efsanevî kişiliklerdendir. Aydın Sayılı, İbn-i Sinâ üzerine yaptığı çalışmasında Dante'nin *İlahi Komedye* adlı eserinde ona yer verildiğini belirtmiştir (Sayılı, 2014: 9). İbn-i Sinâ'nın sayısız eseri arasında ismiyle özdeşleşmiş olan eseri, *El-Kanûn fi't-Tıb'* dir. İncelediğimiz metinde ruh ve beden ilişkisi anlatılırken İbn-i Sinâ bir kez anılmıştır: *'Olur rjó münèadim olmadiàçün àifat-ı èilm bilesincedür irilmez. Ol èilmle èaóÀb u tenèimi úabrde (2) úuyar geh óufre vü geh ravza olur ki İbn-i SinÀ taóúúú etmişdür' (S1-16a, İÜ-110a).*

1.36. İbnü'l-Arabî: Şeyhü'l-ekber ünvanına sahip Muhyiddün İbnü'l-Arabî 1165'te Endülüs'te dünyaya gelmiştir. İbnü'l-Arabî âlim bir aileden gelir ve genç yaşta İslamî ilimleri öğrenmeye başlar. Uzun bir süre zahiri ilimlerle uğraşan İbnü'l-Arabî daha sonra maneviyata yönelir (Cebecioğlu, 2008: 10-12). Afrika ülkelerine, Mekke ve Medine'ye, Kudüs'e, Musul'a, Anadolu'ya seyahat etmiş dönemin önemli mutasavvıfları ve âlimleri ile tanışmıştır. Cebecioğlu onun üzerine yazdığı makalesinde tespit edebildiği 285 eseri listelemiş yine de

ulaşamadığı daha birçok eseri olabileceğini vurgulamıştır (Cebecioğlu, age: 17-25). İncelemekte olduğumuz *Şerh-i Cezire-i Mesnevi* adlı eserde bu büyük mutasavvıfın *Füsûsu'l-Hikem* adlı eserinden bir söz alıntılanmış fakat kaynağı gösterilmemiştir. *Füsûsu'l-Hikem'in* şerhleri de ayrıca kaynak olarak gösterilmiştir. Metinde İbnü'l-Arabî, kimi zaman Muhyiddin El-Arabî olarak ve *Füsûs* adlı ünlü eseri ile anılmıştır: '*Muóyi'd-dîn èArabî èArabca Füâijs'unda ve Molla ÓudÀvendigÀr èAcemce Meânevi'de* (3) *ve Yÿnus Emre Türkce DivÀnçe'sinde yazduâi söze nÂôur oldum. Gördüm* (4) *üçi birle bir maúÂmdan söylemişler ve bir semtde imişler'* (S1-10a).

1.37. İbnü'l-Cevzî: Künyesi Ebu Muhammed (Ebu'l-Mehâsîn) Muhyiddin Yusuf bin Abdurrahman bin Ali E't-Teymî El-Bekrî'dir. Hanbelî fakihî ve devlet adamı olan İbnü'l-Cevzî 1258 yılında Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. Hayatı boyunca ilimle uğraşan İbnü'l-Cevzî iki medrese ve bir camii yaptırmıştır. Birçok eser veren İbnü'l-Cevzî; şair, âlim ve büyük bir devlet adamıdır (Kallek, 1999: 542-543). İncelediğimiz metinde İbnü'l-Cevzî iki şekilde ele alınmıştır. İlk olarak ona ait olduğunu tespit ettiğimiz bir beyit gizli alıntılama yöntemi ile paylaşılmıştır. Yaptığımız araştırma sonucu bu beytin *Bustanu'l-Vaizîn* adlı eserinden alıntılandığını tespit ettik. İkincisinde Abdülmecid Sivasî hem eserin hem de sahibinin adını vererek Arapça bir alıntıda İbnü'l-Cevzî'nin *Fi'l-Vücûh* adlı eserinden açık alıntılama yöntemiyle bir bölüm paylaşmıştır. Tağut kelimesini açıklarken diğer eserlerin yanında *Fi'l-Vücûh* eserinin de bu konuda yaptığı açıklamayı ele alarak '*Vücuh'da İbnü'l Cevzî, tağut hakkında şöyle demiştir: Kâfir ve sihirbaz ve put ve şeytan ve tüm insan ve cinin devi'* diye açıklamıştır.

1.38. İcî: Ebu'l-Fazl Adudüddin Abdurrahman bin Ahmed bin Abdulgaffar El-İcî, büyük kelâm ve dil âlimlerindedir. Çok sayıda eser kaleme alan İcî'nin en ünlü eseri *El-Mevakıf Fi'l-Kelâm* adlı eseridir. Çok sayıda şerhi ve tercümesi olan eser kelâm üzerinedir. İncelediğimiz eserde İcî, *Mevakıf* adlı eserinden çok uzun bir alıntı yapılarak anılmıştır: '*Ve úÀle ãÀóibü'l-MevÀúuf'* (S1-112b).

1.39. İmam-ı Rabbanî: Künyesi Ebu'l-Berekât Ahmed bin Abdulehad bin Zeynelâbidîn El-Fârûkî Es-Sirhindî'dir. Nakşibendiye tarikatının önemli şeyhlerindedir. Birçok eseri bulunan İmam Rabbanî, özellikle fikirlerini ortaya koyan *Mektubat'* ile tanınmıştır (Algar, 2000: 194-199). İncelediğimiz metinde İmam-ı Rabbanî'ye ait bir söz kaynak bildirilmeden alıntılanmıştır. Nakşibendilere ait bir söz olarak aktarılan bu özdeyişin açıklaması da yapılmıştır: '*AmmÀ Naúşibendüleriñ ðalvet der-encümen* (10) *buyurduúları oldur ki äüjfi kÀyin bÀyin* (A539) *ùbaúunca görinişde ôÀhirüñ ðalúla ÀşinÀ* (11) *Óaúla bi-gÀne gösteresin. AmmÀ bÀúnuñ Óaúla ÀşinÀ ðalúla bi-gÀne ola ve óaúúúatde ôÀhirüñ de* (12) *bÀúnuñ da ÓÀúla ola'* (S1-98b).

1.40. İmam Şafii: Şafî mezhebinin imamı olan İmam Şafii'nin künyesi Ebu Abdullah Muhammed bin İdris bin Abbas E's-Şafii'dir. 767 yılında Gazze'de dünyaya gelen İmam Şafii, büyük İslam âlimlerindedir. Hadis, fıkıh gibi ilimlerle meşgul olan İmam Şafii dil ve edebiyata da büyük önem vermiştir. *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de* İmam Şafii'nin şiirlerine ve bir sözüne yer verilmiştir. Sözü paylaşılırken, sözün sahibi olarak İmam Şafii belirtilirken alıntılanan şiirlerde belirtilmemiştir. Bu beyitlerden ilki ilmin değeri hakkındadır. Paylaşılan bir diğer beytin de kaynağı belirtilmemiş fakat anlamı okur için açıklanmıştır:

'İlâ hebbet riyâ ouke fâ-âanimhâ

Fe'inne likülle dâfiuatin (14) sükijn (A232)

Öükümünce nefis yilcegizi vüçjduñ bâında eserken âanîmet bil. Ve bahâr yilcegizi gibi (15) ôarâret-i tevôidle esdiregôr tâ úalbûñ gülzâr-ı ôaúúat ve eşcâr-ı mîve-i maèrifet maóalli ola tâ' (S1-44b).

1.41. İsmail Hakkı Bursevî: On altıncı yüzyılın önemli isimlerinden olan İsmail Hakkı, bugün Bulgaristan sınırları içerisinde bulunan Aydos'ta dünyaya gelmiştir. Bir süre Bursa'da yaşadığı için Bursevî, bir süre Üsküdar'da kaldığı için Üsküdârî ve Celvetî tarikatına mensup olduğu için Celvetî lakapları ile anılmıştır. Yüzden fazla eseri olduğu düşünülen İsmail Hakkı'nın tüm eserlerine ulaşamamıştır. *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de* İsmail Hakkı'ya ait olduğunu tespit ettiğimiz 'Vudu ki mâsivâdan infisâl, salât ki Hakk'a ittisaldir' (Namlı, 1997: 62) anlamına gelen meşhur sözü alıntılanmıştır: 'El-vuêj' infîâal ubaúnca buna vuêj'-i bâûnî derler' (S1-19a).

1.42. Kanunî Sultan Süleyman: Osmanlı tarihinin en güçlü hükümdarlarından olan I. Süleyman, iyi bir devlet adamı ve Muhibbî mahlasıyla şiirler yazmış güçlü bir şairdir. On altıncı yüzyılın önemli şairleri arasında sayılan Kanuni Sultan Süleyman, Farsça ve Türkçe şiirler yazmıştır (Ak, 1978: 15). İncelediğimiz metinde şairi hakkında bir kaynak gösterilmeden Kanunî Sultan Süleyman'ın ünlü beytinden bir dize gizli alıntılama yöntemiyle paylaşılmıştır: 'Úúèà

Yârsuz úalur cihânda èaybsuz yâr (5) isteyen' (S1-17b).

Beytin tamamı Coşkun Ak'ın *Muhibbi Divanı* hakkında yazdığı tezde şu şekilde verilmiştir:

'Gene bi-mar ü gül bi-har olmaz ey Muhibbi

Yarsuz kalur cihanda aybsuz yar isteyen' (Ak, 1978: 514).

1.43. Kâsımî: Kâsım-ı Envâr olarak da anılan Kâsımî, İranlı mutasavvıf şairdir. Künyesi Muînüddîn Ali bin Nasîr bin Harun bin Ebu'l-Kâsım-ı

Hüseyinî'dir. On beşinci yüzyılın önde gelen mutasavvıf şairlerinden olan Kâsımî, şiirlerini Farsça olarak kaleme almıştır, Türkçe yazılmış beyitlerine de rastlanmaktadır. Eserleri şunlardır: *Divan*, *Enîsü'l-âşıkîn*, *Beyân-ı Vâkı'â-i Emir Timur*, *Enîsü'l-ârifîn*, *Rîsale der-beyân-ı ilm*, *Rîsale-i suâl ü cevâb* (Karaismailoğlu, 2001: 542-543). İncelediğimiz metinde Kâsımî'nin bir beyti birkaç kez alıntılanmıştır. Bu alıntılamların ilkinde şairin mahlası verilirken diğerlerinde verilmez: 'ÚÂsımî

Esir-i leööet-i ten mÂnde ü ger ne terÂçe

èAyşhÀ ki der mülk-i cÂn müheyyÀ nist' (S1-21a).

1.44. Kâşânî: *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de tefsiriyle anılan Kâşânî'nin künyesi Kemâlüddin Abdürrezzak bin Ebu'l-Ganâ'im Muhammed El-Kâşânî'dir. İran'da dünyaya gelmiş olan Kâşânî iyi bir eğitim görmüştür. Felsefe ile de ilgilenen Kâşânî özellikle İbnü'l-Arabî'nin görüşlerine getirmiş olduğu yorumlarla tanınmıştır (Uludağ, 2002: 5-6). Eserde tefsiri ile anılmıştır: 'Yaèni zindÂn-ı mü'min olan dÂr-ı dünyÂya ve sicn-i beşeriyyyete seni getürdügüm âazabımdan anlama. (2) Belki zindÂnilerüñ aóvÂlin görüp raóm idüp serÂy-ı cennet ve cemÂlime ve âaró-ı raómet-i viâÂlime (3) anlara da mürşid olasın ki raómet-i èÂlemiyÂnsın dir Tefsîr-i ÚÂşÂni ve Süllemî'de mufaããaldur' (S1-133b).

1.45. Kur'an-ı Kerim: Abdülmecid Sivasî bu eserin yazılış nedenini açıklarken kendinden önce *Şerh-i Cezire-i Mesnevi* yazarların yeterince ayet ve hadis örneği getirmediklerini eleştirmiştir. Bu nedenle de kendisi hemen hemen her beytin şerhinde en az bir ayet kullanmıştır. 302 ayeti 318 kez kullanan Sivasî, ayetlerin tamamını vermek yerine bir kısmını alıntılanmıştır. Bu alıntılamların bir kısmında alıntının ayet olduğu belirtilmiştir. Bazen de Kuran'da birden fazla ayette geçen ibareler kullanılmıştır. Bu ibarelerin de üzeri çizilerek vurgulanmıştır. Örneğin; *Ol der ve olur*. Kuran-ı Kerim'de bu ifade 9 ayette geçer. Bunlar: 2/Bakara-117,3/Âli İmrân-47,3/Âli İmrân-59, 6/En'âm-73,16/Nahl-40, 19/Meryem-35, 25/Furkân-7, 36/Yâsîn- 82, 40/Mu'min-68.

1.46. Kurtubî: Tefsir, hadis ve fıkıh üzerine eserleriyle tanınan Kurtubî'nin künyesi, Ebu Abdullah Muhammed bin Ahmed bin Ebu Bekir bin Ferh El-Kurtubî'dir. Günümüzde Cordoba olarak bilinen Kurtuba'da dünyaya gelmiştir. Fakat İspanyollar tarafından ele geçirilen şehri genç yaşta terk etmek zorunda kalmıştır. En ünlü eseri *El-Câmi Li-Ahkâmi'l-Kur'ân* adlı eseridir (Altıkulaç, 2002, C. 26: 455-457). İncelediğimiz metinde Kurtubî ismi başvurulabilecek kaynak olarak iki yerde anılmıştır: 'AmmÀ ol cism-i laüifki rjô-i úudsidür (11) ezeli degıldür. ZîrÀ maðlijúdur. AmmÀ ebedidür fÂni olmaz. FenÀ bulur dimek küfürdür ehl-i sünnet meöhebinde. (12) Tefsîr-i Kebîr ve Úurüübî ve GâzÂli

yazmışlardur ve ammâ ol cevher-i nâîf ôâüüat-i Muóammediyyedür sır didükleridür' (S1-15a).

1.47. Latîfî: On altıncı yüzyılda yaşamış olan şair ve tezkire yazarıdır. Latîfî de *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de anılan isimlerden biridir. Latîfî'nin *Tezkiretü'ş-Şuara*, adlı eseri on altıncı yüzyılın önemli kaynaklarından. *Evsâf-ı İstanbul, Fusûl-i Erbaa, Nazmü'l-Cevahir, Subhatü'l-Uşşâk, Enisü'l-Fusahâ, Evsâf-i İbrahim Paşa, Esmâ-i Süveri'l-Kur'ân* Latîfî'nin diğer eserleridir (Savaş, 2017, s. 11-19). İncelediğimiz *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de Farsça bir beyti alıntılanan şairin mahlası da verilmiştir: 'Laüîfî

RÂhem zi-dey u luûf be-mjâdi be-dilberî

Aðer çe şod ki ez- sırr-ı sin bÂz şet'î' (T-213a).

1.48. Lütfullah Hâlimî: On beşinci yüzyılın âlimlerinden olan Hâlimî, Arapça ve Farsçayı iyi bilen bir şairdir. Şiirleriyle olduğu gibi hat eserleriyle de ün kazanmıştır. Mustafa Erkan, Hâlimî'nin on bir eseri olduğunu bildirir (Erkan, 1997: 341-343). Lütfullah Hâlimî, *Bahrü'l-Garaib* adlı sözlüğü ile *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*ye kaynaklık etmiştir: 'Kezâ fî Baóru'l-âara'ib ve üüáo' da ider emr-i óAør oluna (S2-31b, S3- 32a). Kimi zaman bu eserden sadece *Bahr* olarak bahsedilmiştir: *Ber ealâ maènÂsına lebeşde ki øamir her ki lafôina (S3-43a) rÂcièdür úıfl kiliddür ki úapu baàlarlar NièmetullÂh ve Baór'de' (S2-49a, S3-42b-43a).*

1.49. Mâlik bin Dînâr: İlk zahidlerden olan Ebu Yahya Mâlik bin Dînâr, her günahın temelinde dünyaya aşırı sevgi beslemek olduğu görüşünü savunmuştur. Hayatı boyunca sıkça seyahat ederek zühde yönelmiştir (Demirci, 2003. 505). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de ismi anılarak dünya malına meyletmenin zararına dair bir sözü aktarılmıştır: 'MÂlik bin DînÂr eydür (3) Úaçan úalbüñde úasÂvet bedenüñde zaèaf rızúuñda êiyú görürüseñ bil ki mÂlÂ yaèni muètÂd (4) imişsin. Ve dediler ki òÀùra-i àayruña úalbi baàlar òayr eger şer óicÂblıkda birdür' (S1-42a).

1.50. Meâlî: On altıncı yüzyılın önemli şairlerinden olan Meâlî, dönemin önde gelen ailelerinden birine mensuptur ve iyi bir eğitim görmüştür. Nükteli şiirleriyle nam salan Meâlî'nin bilinen tek eseri *Divan'*ıdır (İsen, 2003: 201-202). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de Meâlî'nin bir beytine yer verilmiştir: 'Beyt

Me'Âli şerr-i aèdÂdan òalÂâ olmaâa èÂlemde (13)

FerÂaat èÂlemi içre úanÂeatca óiâAr olmaz' (S1-88b).

1.51. Mevlânâ Ali: Mevlâna Ali bin Safiyüddin, on beşinci yüzyılın önemli mutasavvıflarındandır. *Reşehat* adıyla bilinen eseri ile ün kazanmıştır. Nakşibendi şeyhlerinin biyografilerinden oluşan bu eserin tam adı *Reşehât-ı Aynü'l-Hayat'*tür (Mevlânâ Ali bin Hüseyin, 1983). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de

Reşehat adlı bu eserden 3 kez kaynak bildirerek alıntı yapılmıştır: 'HÂlüñde āaünmaú gerek yimek yerken ve söylerken. Pes ùÂlibe óelÂl olan óarÂm olunca (2) óarÂm idügin bilüp uaçmayanlar Óaúúú isterüm ve severüm dimek yalÂndur. ÓattÂ ReşadÂt'da eydür (3) òamurı yoàuran abdestsüz yoàursa sÂlike óelÂl ise de şübheliü gibidür, tenezzül etdürür' (S1-106b).

1.52. Mevlânâ Celaleddin Rûmî: *Şerh-i Cezire-i Mesnevi, Mesnevi-i Manevi'* den seçilen bazı beyitlerin şerh edilmesi üzerine yazılan bir eser olduğunda Mevlânâ temel eserin sahibi olarak büyük bir saygı görür. Şerh edilen beyitlerin dışında Mevlânâ'nın *Divan-ı Kebir* adlı divanından ve *Mesnevi-i Manevi'* den alıntılar yapılmıştır. Metnin giriş bölümünde (S1-4b) ismi anılarak kendisine dua edilen Mevlâna, şiirleri ve kıssalarıyla eser içerisinde sıkça anılmıştır. Örneğin S1-60a'da hem Mevlânâ'dan bir anekdot hem de *Divan-ı Kebir*'den bir beyit paylaşılmıştır: 'S1-60a ... óazret-i Mevlânâ buyurur kim bir gün (6) melijl u àamgin idüm defe idemedüm nÂ-gÂh bir kimse çıkageldi eydür. Beyt

èĀşúlar ile (7) yĀr ol úl èaşúú idtiyĀr

Her kim ki èĀşúú olmaya olma anuñla yĀr

Ve didi ki (8) bu beyt ile èamel iden bir saèĀdet bula ki ebedi şeúĀvet görmeye ve bu maènĀya MollĀ buyurur ki

Min kĀne lehu èĀşú fe'l-meclis-i miāvĀh

Min kĀne lehu èaúl eyyĀh u eyyĀnĀ' (Divan-ı Kebir, 267,3)

1.53. Mir Hüseyinî: İranlı mutasavvıf şair olan Hüseyinî, Afganistan'ın Gûr kentinde doğduğundan Hüseyinî Sâdât El-Gûrî olarak da anılmıştır. Eserlerinden iyi bir eğitim aldığı anlaşılan Hüseyinî Osmanlı şairleri tarafından da çok sevilmiştir. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Zâdü'l-müsâfirîn (tasavvufî düşünceleri kıssalarla açıklamıştır)*, *Nüzhetü'l-ervâh (manzum-mensur karışık)*, *Kenzü'r-rumûz (tasavvufî mesnevi)*, *Sînâme (tasavvufî aşk mektupları)*, *Penc Genc* (Nizami, 1999: 24). İncelediğimiz metinde açık alıntılama yöntemiyle şairin adı belirtilerek 5 farklı beyit alıntılanmıştır. Örneğin: 'Mir Óüseyn (1) úuddise sırruhu. Mim

Ey bülbül-i ravza-i muúaddes

MurdĀr maóbijy-ı hemçü kerkes' (S1-48b).

1.54. Molla Câmî: Künyesi Nureddin Abdurrahman bin Nizamedin Ahmed bin Muhammed El-Câmî'dir. Nakşibendiye tarikatına mensup İranlı büyük mutasavvıf şair, Horasan'ın Câm şehrinde doğduğundan Câmî olarak tanınır. Klasik Türk Edebiyatı şairlerince çok sevilen ve sıkça anılan Câmî'nin eserleri Türkçeye çevrilmiş ve şerh edilmiştir (Okumuş, 1993: 94-99). İncelediğimiz metinde Molla Câmî'nin şiirlerinden alıntılar yapıldığı kimi zaman şairin adı

verilirken kimi zaman da verilmemiştir. Mevlânâ'nın kerameti aktarılırken *Nefehat* adlı eseri ise açıkça kaynak gösterilir: 'Ve NefeoÂt'de ãÁoib-i Meânevi (8) MollÀ ÖudÀvendigÀr beş **IÜ-112a** yaşında iken eüfÀlle ãıçraşurken hüner göge ãıçramaúdur diyü (9) göge ãıçradı' (S1-17b).

1.55. Muhammed Makdisî: Künyesi Hasan bin Ali El-Makdisî'dir. *Bahrü'l-Kelâm Şerhi* adlı eseri ile Muhammed Makdisî incelediğimiz eserde anılmıştır. Bu eserinin tam ismi *Gâyetü'l-merâm fi şerh-i Bahrü'l-keâm*'dir. Ebu'l-Muîn E'n-Nesefî'nin akaide dair bir eseri olan *Bahrü'l-keâm*'ın şerhidir. Şerh sırasında Matüridi ekolüne uygun olarak kelâm ilminden yararlanmış (Yavuz, 1991, C.4: 516). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*'de Mıraç mevzusunu açıklamak için bir kez açık alıntılama yöntemiyle verilmiştir: 'Muóammed Maúdisi Baóru'l-KelÀm şeròinde buyurur ki óazret-i risÀletüñ' (S1-18a).

1.56. Muhyî Çelebi: On altıncı yüzyılın sevilen şairlerinden olan Fenerizâde Muhyiddin Çelebi, Molla Fenâri'nin torunlarından. Şiirlerinin toplandığı *Divan*'ı, fıkıh konulu *Sadü's-Şerî'a'ya* dair risaleler, Hanefî mezhebi hakkında yazmış olduğu *Hidâye'ye Dâir* adlı eseri ve *Şerh-i Miftah*'a yazmış olduğu haşiyesi vardır (İpşirli, 1995, C. 12: 339-340). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*'de Muhyî Çelebi'nin beyitleri alıntılanırken şairin mahlası da verilmiştir: 'EbyÀt-ı Muóyi Çelebi. Mim

Delüye beñzer o şeyò-i bed-i kÀr

Ki üşer başına ãıgÀr u kibÀr (S1-98b).

1.57. Mütenebbî: Ünlü Arap şairi Mütenebbî'nin künyesi Ebu't-Tayyip Ahmed bin El-Hüseyin bin Hasan bin Abdissamed El-Cu'fî El-Kindî El-Mütenebbî'dir. (Durmuş, 2006, C. 32: 195-200). Olgunluk sahibi kişilerin halkın gözünde değeri olmamasını eleştiren beyti paylaşılmıştır (s1-53b).

1.58. Nevevî: On üçüncü yüzyılda yaşamış olan Nevevî önemli bir hadis ve fıkıh âlimidir. İyi bir eğitim alan Nevevî, çok sayıda eser yazmıştır. Abdülmecid Sivasî, onun *Minhâc* eserini kaynak olarak işaret etmiştir. *Sahih-i Müslim* şerhleri içinde en önemlilerinden olan hadis konulu bu eserin tam adı *El-Minhac fi şerh-i Sahih-i Müslim bin Haccâc*'dir (Kandemir, 2007, s. 45-49). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi*'de *Minhac* adlı eseri Hazreti Muhammed'in üstünlüğünü anlatılırken İsrâfil'in bir tek Hazreti Muhammed'e indiği konusunda anılır: 'Úaçan ki óazret-i èaleyhi's-selÀm peyâamber oldı şimden giru mahbübuma (10) óómet itdüñ úahrumdan emîn ol dedi ve İsrÀfil Muóammed MuãuafÀ'dan ãayrıya inmedi (11) ki MinhÀc'da meókjrdur' (S1-128b).

1.59. Nimetullah: Sofyalı Nimetullah Efendi'nin künyesi; Nimetullah bin Ahmed bin Mübarek E'r-Rûmî'dir. On altıncı yüz yılda yaşamış olan Nimetullah, Farsça-Türkçe hazırlamış olduğu lügati ile ünlenmiştir (Nimetullah

Ahmed, 2015). *Lügat-ı Nimetullah, Şerh-i Cezire-i Mesnevi'nin* en çok kullandığı kaynaklar arasındadır. 56 kez ismi anılan eserden Farsça kelimelerin anlamları verilmiştir: '*NiëmetullÀh eydür behmen úş ayıdur*' (S1-24a).

1.60. Nizami: İran Edebiyatının ünlü mesnevi şairlerinden olan Nizami-yi Gencevî, ilk hamse sahibi şair olarak da kabul edilir. Gence'de dünyaya gelen ve iyi bir eğitim alan Nizami, Türk şairler tarafından da çok sevilmiş şiirleri ezberlenmiş onun eserleri örnek alınmıştır. Araştırmacılar, eserlerini Farsça kaleme alan şairin Türk olduğu konusunda hemfikirdirler. (Araslı, 1968: 31). Kendisinden sonra yetişen birçok şairi etkilemiş olan Nizami'nin bir *Divan'ı* ve beş mesneviden oluşan oldukça hacimli bir hamsesi vardır. Nizami, *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de iki beyti ile yer almıştır. İlk beyti vermeden önce anlamını açıklamıştır. Kaynak göstermediği bu beytin *Mahzenü'l-Esrar* adlı mesnevisinden olduğu tespit edilmiştir: '*RÿzgÀr-ı muðÀlifle sen de ãolarsın. İmdi igen zinet-i fenÀya aldanma. Õavişten arÀ-yı meşÿ çün bahÀr TÀ ne-küned ber tÿ ùamaè rÿzigÀr*' (S1-85b). Bunlardan ikincisinin *Hüsrev ü Şirin* adlı mesnevisinden olduğunu tespit ettik. Şarih bu Farsça beyti verdikten sonra anlamını da okura sunmuştur:

'Çe badşed merd-rÀ in sefle eyyÀm

Ki yek yek bÀz nestÀned serencÀm

(3) *Ve kişiniñ ðayl u ðadem ü aóbÀbı delü gibi başına ne úadar üşerse èÀúibet-i ðömrde biri yile gitmeyüp* (4) *ðÀk-i tireye bi-èaşiret ü tek ü tenhÀ gider*' (S1-90b).

1.61. Sehl Tüsteri: Ünlü bir mutasavvıf ve müfessir olan Sehl Tüsteri'nin künyesi, Ebu Muhammed Sehl bin Abdullah bin Yunus bin İsa bin Abdullah bin Refi E't-Tüsteri'dir. Dokuzuncu yüzyılda İran'da dünyaya gelmiştir. Hayatı hakkındaki bilgiler daha çok menkıbelere dayanır. Öğrencileri arasında en bilineni Hallac-ı Mansur'dur. Ondan fazla eseri olan Tüsteri'nin en meşhur eseri *Kuran tefsiri'*dir (Öztürk, 2009: 322-323). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de bir sözü alıntılanmıştır: '*Sehl Tüsteri (16) buyurdu ki abdÀl dört nesne ile kemÀl buldılar çÿè ü seher ü ãamt u èuzlet*' (S1-105a).

2.64. Senâi: Senâi, İran'ın ilk büyük mutasavvıf şairi olarak kabul edilir. On ikinci yüzyılda Gazne'de dünyaya gelen Senâi iyi bir eğitim görmüştür. Çok sayıda eser vermiştir (Savi, 2009: 502-503). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de Senâi'nin bir beyti kaynak gösterilmeden paylaşılmıştır: '*Beyt*

Áferiniş niâÀr farú tuvÀned

Ber meçin çün ðussÀn niâÀr ez-rÀh' (S1-136b).

2.65. Seyfettin Âmidî: Bugünkü Diyarbakır'da (Amid) dünyaya gelen Seyfeddin Âmidî iyi bir eğitim almıştır. On üçüncü yüzyılın önemli

âlimlerindendir. Kelam ve fıkıh üzerine yazdığı sayısız eserle tanınır. Yirmiden fazla eseri olan Âmidî'nin en meşhur eseri *Ebkârü'l-Efkâr* adlı kelâm hakkında olan eseridir (Yüksel, 1991: 57-58). Şarih ölüm sırasında ruh ve beden münasebetini açıklarken bu eserden alıntı yapmıştır: '*Belki rjóa bir úalıb virilmekdür ki rjó neobet-i âniyyede anda taãarruf ide ki Âmidî Ebkârü'l-Efkâr'da (15) suèÀl óaşr-i ecsÂd cesedi icÂddan ãoñra ièdÂm mudur yÂðýd bedenüñ eczÂsı uaaılduúdan (16) ãoñra ictimae mudur? CevÂb Óaú budur ikisi de mümkindür. ÓÂleynden birin muðaaããã (17) delil youúdur'* (S1-16a).

2.66. Seyyidü'l-İrâkî: Daha çok Fahreddin İrâkî olarak tanınır. Eserde Seyyidü'l-İrâkî olarak ele alındığından bu isim altında incelenmiştir. On üçüncü yüzyılda yaşamış olan ünlü mutasavvıf şair, daha çok *Lemâ'at* adlı eseri ile tanınır (Bilgin, 1995: 84-86). İncelediğimiz eserde bir beyti verilmiştir: '*Beyt li's-Seyyidü'l-èIrÁúî*

Cümle yek nýr-est (16) lÁkin reng-hÁ-yı muðtelif' (S1-87b).

2.67. Sîneçâk-ı Rûmî: Yusuf-ı Sîneçâk, Vardar Yenicesi'nden yetişmiş önemli şairlerdendir. Mevlevî olan şair *Mesnevi-i Manevi'*den seçilen beyitlerle oluşturduğu *Cezire-i Mesnevi* adlı eseriyle ünlüdür. Abdülmecid Sivasî bu eseri şerh ederek eserini oluşturmuştur. Bu temel eserin sahibi olan Sîneçâk eserde saygıyla anılır. Eserin yazımını anlatırken ve dua kısmında bu temel eser ve sahibi hakkında Abdülmecid Sivasî bilgi verir: '*Şerde vü tavøihe şurjè idüp müntehÁb-ı Sine-çÁk tamÂm (9) olduða óÁvir bulduâumuz Meânevi cildlerin tefaóóuã idüp medó-i maèhýd òuãýãuunda (10) her cildten birer úaç beyit alınup her cildüñ ebyÁtını birbirine münÂsib bulup (11) muttaül úıldıú'* (S1-5b).

2.68. Suyûtî: On beşinci yüzyılda yaşamış olan Suyûtî önemli İslam âlimlerindendir. Tefsir, hadis, fıkıh ve Arap dili ve edebiyatı üzerine birçok eser kaleme almıştır (Özkan, 2010: 202-204). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de Allah'ın cebretmeyeceği düşüncesi açıklanırken Suyûtî'nin eserleri de gösterilen kaynaklar arasında yer almıştır: '*Pes cebr dimek óÁkim èÁdil degil dimekdür ve maèðallÁh cebr olsa ÓudÁ fÁeil-i muðtÁr olmazdı. Pes cebr yapanda olan delÁ'il hem az ve hem iâlÁó-ı dîn için tÁvöl itmişlerdür iðtiyÁr u saùrah olan delÁ'il-i naãdur ve hem çoúdur. Bu bÁbda Suyýüü ve BahÁ'iddin ve İbn-i KemÁl ve Ebý's- Suèýd risale yazmışlardur'* (S2-81a).

2.69. Sülemî: Ebû Abdurrahman E's-Sülemî, fıkıh, hadis, tefsir, lügat ve tarih konusunda on birinci yüzyılın büyük âlimlerindendir. Mutasavvıf bir aileye sahip olan Sülemî, küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim almıştır. Eserleri içerisinde en bilineni *Tefsir-i Hakayık* adlı eseridir. Bu eseri, tasavvufî bir tefsir olarak yorumlanmıştır (Demirci, 1994: 87). İncelediğimiz eserde Sülemî, tefsiri ile iki kez anılmıştır: '*Yaèni zindÁn-ı mü'min olan dÁr-ı dünyÁya ve sicn-i*

beşeriyyyete seni getürdügüm àazabımdan anlama. (2) Belki zindÀnilerüñ aóvÀlin görüp raóm idüp serÀy-ı cennet ve cemÀlime ve āaró-ı raómet-i viāÀlime (3) anlara da mürşid olası ki raómet-i èÀlemiyÀnsın dir Tefsir-i ÚÀşÀni ve Sülemi' de mufaããaldur' (S1-133b).

2.70. Şa'bi: Tábiinden olan Şa'bı'nın künyesi Ebu Amr Âmir bin Şerâhil bin Abdullah El-hemdâni E's-Şa'bı'dır. Devrinin önde gelen hadis âlimlerindedir. Sahip olduğu bilgi ve yeteneklerle devlet yönetiminde üst düzey görevlerde bulunmuştur. Birçok eser kaleme aldığı rivayet edilmiştir (Kandemir, 2010: 217-218). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de Şa'bı'den bir kez Hazreti Ali'nin bir sözü alıntılanmıştır. Allah'tan başkasından korkmamak ve tövbe etmenin önemini anlatan söz şöyledir: 'Şaèbi óaøret-i èAliden rivÀyet ider ki úul óaúdan àayrıdan óuymasın günÀhından (S2-73b) àayrıdan úorúmasın ve bilmeduàin ögretmeden èArlanmasun ve bilmedigin āorsalar bilmem dimekden èarlanmasun. Ve óadiã-i úudsıde eydür bir úavm bir úavme benim girih gördügüm iş üzere iken tevbe itseler nefislerine güc geleni anlardan giderem ve murÀdların virem. Tevbe itmezlerse istemedikleri belÀyi musallaù idem ve óaøretlerin ve rızıúların úaóù eyleyenüm' (S2-73a-73b, S3-95a-95b).*

2.71. Şeyh Şaban-ı Veli: Halvetiyye'nin Şabaniyye kolunun kurucusu olan Şeyh Şaban-ı Veli, on altıncı yüzyılın önde gelen mutasavvıflarındandır. Kastamonu'da dünyaya gelmiştir. İstanbul'a gelerek irşat faaliyetlerine burada devam eden Şaban Efendi, Halvetiyyenin İstanbul'daki ilk büyük temsilcisi olmuştur (Göktaş, 2011: 133-163). Abdülmecid Sivasî, şerhinde Şaban Efendi'nin büyük mutasavvıflar olan Muhyiddin Arabî, Mevlâna ve Yunus Emre hakkındaki yorumunu aktarmıştır: *'Úastamonì şeyòü'l-meşÀyiò berzaòü'l-berÀziò úÀúunu'l-makÀmü'l-meşÀyiò ŞaèbÀn Efendi úuddise sırrıhumdan mervòdür ki (2) buyurmuşlardur: Muóyi'd-din èArabi èArabca Füãys'unda ve Molla ÓudÀvendigÀr èAcemce Meãnevi'de (3) ve Yjñus Emre Türkce DívÀnçe'sinde yazduàì söze nÀòir oldum. Gördüm (4) üçü birle bir maúÀmdan söylemişler ve bir semtde imişler' (S1-10a).*

2.72. Şemseddin Sivasî: Abdülmecid Sivasî'nin amcası ve şeyhi olan Şemseddin Sivasî, onun hayatında büyük bir etkiye sahiptir. Bu etkinin izlerini *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'de* de açıkça görürüz. Bu eserde en çok anılan ve eserlerinden, sözlerinden alıntı yapılan kişi Şemseddin Sivasî'dir. Eser boyunca ondan saygıyla bahsedilir. Şemseddin Sivasî, on altıncı yüzyılın önde gelen mutasavvıflarındandır. Şarihimiz gibi o da Tokat'ın Zile kasabasında doğmuştur. Fakat asıl şöhretini Sivas'ta kazandığından Sivasî olarak anılmıştır. Halvetiyye tarikatının Şemsiyye kolunun kurucusudur. Bugün Sivas Camii'nin bahçesinde kabri bulunan Şems-i Sivasî, bir süre İstanbul'da da müderrislik yapmıştır. Hayatı boyunca ilimle ve tasavvufla meşgul olan Şemseddin Sivasî çok sayıda eser kaleme almıştır. Kara Şems ve Şems-i Sivasî olarak da anılan

Şemseddin Sivasî'nin en ünlü eserleri; *Menakıb-ı İmâm A'zam*, *Menâkıb-ı Çehâr-yâr-ı Güzîn*, *Heşt-Behişt*, *Süleyman-nâme*, *Gülşen-âbâd*, *Divân ve Mevlid'dir* (Aksoy, 2005: 1-43). Eserin giriş kısmında ve şiirlerde 'şeyhimiz ve amcamız' diyerek şarih saygıyla ondan bahseder. Paylaşılan beyitlerden biri Arapça diğerleri ise Türkçedir: 'Li-şeyöinÀ vü èamminÀ (13) Şemse'd-dîn E's-SivÀsî úaddesallÀhu sırrıhu.

Şemsinüñ òjbdı óÀli ol ezel bÀında (14)

Bu èufjnet añı bu köhne-serÀdan oldı' (S1-9a).

Kimi zaman da kaynak verilmeden paylaşılmıştır. Şiirde geçen mahlasından Şems-i Sivasî'ye ait olduğunu anlarız. Eserlerinden *İbretnüma* ve *Mevlid-i Şerif*ten kaynak gösterilerek beyit alıntılanmıştır: 'Bu maènÀ óaæret-i Şemsimiz Mevlid-i Şeriflerinde beyÀnen buyurur

İllÀ yÀ (S3- 52b) eyjuhÀ'l-müştàú gözet ruósÀr-ı sulùÀnı

Ki ol yüzden göresin sen bu yüzde vech-i subóÀnı'

Şems-i Sivasî'nin şiirleri gibi sözleri de eserde geçmektedir. Örneğin vahdet makamını açıklarken onun sözüne yer verir: 'èAzizimiz Şemseddin bu semte düşdügümüzde kemine kemterine bu mestlükde istièÀõe (10) etme. Ayuúlanmayınca ki èÀlem-i mestlikde şeyüÀn youúdur dediler' (S1-81a).

2.73. Tîbî: On dördüncü yüzyılın önemli isimlerinden olan Şerefüddin E't-Tîbî, tefsir, hadis, meânî ve beyan alanında birçok eser vermiştir. Bunlar arasında en ünlüsü kısaca *Haşîye* olarak anılan *Haşîyetü'l-Keşşâf'tır* (Özkan, 2012: 125-127). İncelediğimiz eserde Tîbî'nin bu eserinden riya ve gürültü konusunda alıntı yapılmıştır. İkiyüzlü insanların yaptıklarını daha göze sokmaya çalıştıkları açıklanmıştır: 'RiyÀ gelse iðfÀ farzdur ki ÀvÀzı uaşra çuánlar uabl u uanbyr gibi içi boşlardur didiler. (2) ÓÀlÀ ki refè-i davÀür-ı sivÀda cehr-i aúvÀ vü enfaèdur ki Üibi ÓÀşîye'sinde' (S1-96b).

2.74. Vitri: Ebu Abdullah Mecdüddin Muhammed bin Ebu Bekir El-Vitri El-Bağdadî, on üçüncü yüzyılda peygamber efendimize yazdığı naat ile ün kazanmış şairdir. *El-Kasâ'idü'l-Vitriyyât (Vitriyye)* adlı bu naatı o kadar sevilmiştir ki Mescid-i Nebevî'nin duvarlarında beş beyti yer alır (Durmuş, 2020: 477-479). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'*de hazreti Muhammed övülürken Vitri'nin adı anılmadan *Vitriyye* adlı ünlü naatından beyitler paylaşılmıştır:

'Te'ennes binÀ heðÀ el-viãÀlu ve ðÀ lilúÀ'i

Cüzzu'l-óucube ðallu'l-ðalúa ve edenu li-èizzeti' (S1-128a)

2.75. Yahya Çelebi: Hakkında bilgi bulamadığımız şairin bir beytine yer verilmiştir: 'YaóyÀ Çelebi raóimehu buyurur:

Eyleme úubbe-i èÀlemde āadÀ

Söz gelür (14) kişiyè andan zirÀ' (S1-77a).

2.76. Yazıcızâde Mehmed: Bazı kaynaklarda ismi Yazıcıoğlu Muhammed olarak da kaydedilmiştir. On beşinci yüzyılın önemli isimlerinden biri olan Yazıcızâde, *Muhammediyye* isimli siyer konulu eseri ile meşhurdur. Babası kâtip olduğundan yazıcı olarak anılmıştır. Eğitimli bir aileden gelen Yazıcızâde, çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim almıştır. Yazıcızâde çok sayıda eser kaleme almıştır (Uzun, M. İ., Çelebi, İ., 2013: 363-364). *Şerh-i Cezire-i Mesnevi'* de ilahi aşktan bahsedilirken Yazıcızâde'nin *Muhammediye* adlı eserinden kaynak göstererek alıntı yapılmıştır: 'Úulu MevlÀ'sına ulaşıdurur. Nitekim āaóib-i Muóammediyye mestÀne buyururlar:

YÀ sen maóçjb (14) yÀ ben maóçjbum ey yÀr

Kjyın ağzım içüñde úalmasun bÀr' (S1-19a). Şerh-i Cezire-i Mesnevi' de aşğın halleri anlatılırken Yazıcızâde'nin bir sözü de alıntılanmıştır: 'YazıcızÀde meróym buyurur úuddise sırruhu (2) dedi èÀşúú aña dirler ki başında anuñ sevóÀ ebed hiç (3) gitmeye úauèa ve illÀ ol ola úallÀb ve dediler ki imÀn úalbi üzmezdür (4) sivÀdan, ulaşıdurmaúdur Óauúú. Buña taāfiye dirler bi-òodluk muúaddimesidür' (S1-113b).

2.77. Yunus Emre: Türk Tasavvuf Edebiyatının büyük ismi Yunus Emre'nin hayatı hakkında kesin bilgiler elde bulunmamaktadır. Hayatı hakkındaki bilgiler daha çok menkıbelere dayanmaktadır. On üçüncü yüzyılda gezici bir derviş olduğu düşünölen Yunus Emre'nin kabrinin dahi tam olarak nerede olduğu bilinmemektedir. *Risaletü'n-Nushiyye* adlı eseri öğretici (didaktik) özellikler taşıyan mesnevisi ve şiirlerinden oluşan bir *Divan'*ı vardır (Bursalı, 1981). Yunus Emre, incelediğimiz eserde saygıyla anılır. Özellikle eserlerini Türkçe vermesi vurgulanmıştır. Yunus Emre'nin tasavvufu Türkçe anlatışı Abdülmecid Sivasî tarafından 'Türkice kiçeye sarmak' olarak ifade edilmiştir: 'āavup Óauúla bÀúú vü dÀ'im olurlar ve Yjynus óazreti bu maèni-i cevher-i bi-úıymetin Türkice (2) kiçeye āarup dir ki

Yjsufum yitürdüm KenèÀn (3) içinde

Bulundı Yjsufum KenèÀn bulunmaz' (S1-101b).

2.78. Zemahşerî: On birinci yüzyılın büyük İslâm âlimlerinden olan Mahmud bin Ömer E'z-Zemahşerî, Zemahşer'de dünyaya gelmiştir. Devrin ileri gelen âlimlerinden dersler alan Zemahşerî, genç yaşta büyük ilim sahibi olmuştur. Hayatını ilim öğrenmeye ve öğretmeye vakfeden Zemahşerî çok sayıda eser kaleme almıştır. Cerrahoğlu bu konuda yazdığı makalesinde Zemahşerî'nin altmış yedi eseri olduğundan bahsetmektedir (Cerrahoğlu, 1983: 59-96). Bu

eserleri arasında en ünlüsü kısaca *El-Keşşâf* adıyla bilinen bu tefsiridir. Abdülmecid Sivasî de şerhi sırasında Kuran'ı tefsir etmenin zorluklarından bahsederken bu eserden yararlanmıştı: '*Sen ulü'l-ebâ'rdan (4) degül iken re'y-i rekik-i beşeriyyetle ve fehm-i şekik-i nefis-i c'Ahile ile óazret-i Úur'Ànı tefsir (5) ider geçinürsin. Bilmezsın ki Beyê'Àvî ile óaúúúat-i Úur'Àniyye bey'Àza çúúup maóecca-i beyz'À-i ùariúat (6) v'Àzió olmaz ve Keşş'Àfla èayn-ı şuhjd ve dide- i yaúûn ve çeşm-i maèrifet münkeşif (7) olmaz' (S1-110a).*

Sonuç

Klasik Türk Edebiyatı içerisinde büyük yere sahip olan şerh metinlerine baktığımızda şarihlerin bilgi birikimleri hakkında önemli ipuçları elde ederiz. İncelediğimiz *Şerh-i Cezire-i Mesnevi* adlı eserde Abdülmecid Sivasî'nin yorumlarını istişhad yöntemi ile desteklediğini görürüz. Bu yöntem ile dönemin güvenilir kaynaklarından alıntılar yaparak yorumlarını süslemiştir. Sözlüklerden şiirlere, tefsirlerden hikayelere kadar çok çeşitli türde alıntı yapmıştır. Arapça, Farsça ve Türkçe alıntılarının bulunması şarihimizin dil bilgisini de gözler önüne sermektedir. Açık alıntılama ile kaynağı belirtilerek yapılan alıntılar yanında hiçbir bilgi vermeden gizli alıntılama ile alıntıladığı metinlere de rastlanmıştır. Gizli alıntılanan bu metinlerin de nereden alıntıladığı araştırılmıştır. Tespit edilen 78 isim alfabetik sıra ile okura sunulmuştur. Bugün inceleme eserlerinde metin içinde yapılan alıntılar, okura kaynakça sistemi ile sunulurken şerhlerde böyle bir sistem bulunmamaktadır. Şerhler üzerine yapılabilecek bu tür çalışmalar ile şarihlerin kütüphaneleri konusunda derin bilgiler elde edilebilir. Şarihlerin kaynakçalarının belirlenmesi ile yapılabilecek karşılaştırmalı çalışmalar, araştırmacılara geçmiş dönemlerin güvenilen kaynaklarını sunacaktır.

Kaynakça

- Ak, C. (1978). *Muhibbî-Kanuni Sultan Süleyman Divanı*. Atatürk Üniversitesi SBE, Doktora Tezi.
- Aksoy, H. (2005). 'Şemseddin Sivasî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikati, Eserleri'. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (2): 1-43.
- Algar, H. (2000). 'İmâm-ı Rabbanî'. *TDVİA*, C. 20, 194-199, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Altıkulaç, T. (2002). 'Kurtubî'. *TDVİA*, C. 26, 455-457, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Araslı, H. (1968). *Gülşehrî ve Genceli Nizamî*. Ankara: TTK Yayınları.
- Ay, A. (2014). *Abdülmeccid Sivâsî Divanı (İnceleme-Metin)*. Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi.
- Aydınlı, A. (1988). 'Hasan Basri: Hayatı ve Hadis İlmindeki Yeri'. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.8, 91-111, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Aydınlı, A. (1994). 'Ebu'd-Derdâ'. *TDVİA*, C. 10, 910-911, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Azamî, M. M. (1992). 'Buhârî'. *TDVİA*, C. 6, 368-372, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Baydemir, C. (2004). *İbn-i Kemal'in Hayatı, Eserleri ve Kader Anlayışı*. Fırat Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi.
- Bilgin, O. (1995). 'Fahreddîn-i Irâkî'. *TDVİA*, C. 12, 84-86, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Bursalı, M. N. (1981). *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*. İstanbul: Çelik Yay.
- Can, A. (2014). 'Ebu'l-Hasan Harakî'nin Hayatı ve Eserleri'. *Harakani Dergisi*, 1: 33-48.
- Cebecioğlu, E. (2008). 'Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (560/1165-638/1240) Hayatı ve Eserleri'. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, İbnü'l-Arabî Özel Sayısı, S.9, 10-25.
- Cerrahoğlu, İ. (1983). *Tefsir Usulü*. Ankara: Diyanet Vakfı
- Ceyhan, İ. (edit.) (2015). *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*. İstanbul: İSAM.
- Çağrıncı, M. (1996). 'Gazzalî'. *TDVİA*, C. 12, 489-505, Ankara: Diyanet Vakfı
- Çakan, İ. L., Eroğlu, M. (1988). 'Abdullah b. Abbas'. *TDVİA*, C. 10, 76-79, Ankara: Diyanet Vakfı.

- Çift, S. (2013). 'Verrâk, Ebû Bekir'. *TDVİA*, C. 43, 58-59, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Çubukçu, İ. A. (2014). 'İbn-i Sînâ'nın İslam Felsefesindeki Yeri'. *İbn-i Sînâ Doğumunun Bininci Yılı Armağanı*, Der. Aydın Sayılı, 15-25, Ankara: TTK.
- Demirci, M. (1994). 'Ebu Abdurrahman Es-Sülemî'. *TDVİA*, C. 10, 87, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Demirci, M. (2003). 'Mâlik b. Dînâr'. *TDVİA*, C. 27, 505, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Durmuş, İ. (2001). 'İstişhâd', *TDVİA*, C. 23, 112, Ankara: Diyanet Vakfı
- Durmuş, İ. (2020). 'Muhammed'. *TDVİA*, C. 30, 477-479, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Erkan, M. (1997). 'Lütfullah Hâlimî'. *TDVİA*, C. 15, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Göktaş, V. (2011). 'Halvetiyye'nin Şâbâniyye Ekolü ve Kolları'. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 26, 133-160.
- Güngör, M. (1992). 'Begâvî, Ferrâ'. *TDVİA*, C. 1, 231, Ankara: Diyanet Vakfı.
- İlhan, A. (1994). 'Ebu Haşim'. *TDVİA*, C. 10, Ankara: Diyanet Vakfı.
- İpşirli, M. (1995). 'Fenerizâde Muhyiddin Çelebî'. *TDVİA*, C. 12, Ankara: Diyanet Vakfı.
- İsen, M. (2003). 'Meâlî'. *TDVİA*, C. 28, 201-202, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Kallek, C. (1999). 'İbnü'l-Cevzî'. *TDVİA*, C. 20, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Kandemir, M. Y. (1992). 'Beyhâkî'. *TDVİA*, C. 43, 589-590, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Kandemir, M. Y. (2007). 'Nevevî'. *TDVİA*, C. 33, 45-49, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Kandemir, M. Y. (2010). 'Şâ'bî'. *TDVİA*, C. 38, 217-218, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Karaismailoğlu, A. (2001). 'Kasım-ı Envar'. *TDVİA*, C. 20, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Kavak, A. (2016). 'Şeyh Abdülganî En-Nablusî'nin (Ö. 1143/1731) Mevlevilik Müdafaası: El-ukûdü'l-Lü'lüyye Fî Tarikî's-Sâdeti'l-Mevleviyye Adlı Eseri'. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 56, 1125-1151.
- Melikoff, I. (2014), 'Bektaşî-Aleviler'de Ali'nin Tanrısallaştırılması'. *Tarihten Teolojiye İslam İnançlarında Hz. Ali*, haz. Ahmet Yaşar Ocak, 53-77.

Mengüç, H. T. (2005). *İlmi Dede'nin Cezire-i Mesnevi Şerhi*. Fatih Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi.

Mevlânâ A. H. (1983). *Reşahat: Can Damlaları*. Özleştiren: Necip Fazıl Kısakürek, İstanbul: Kamer.

Namlı A.; Yavaş, İ. (1997). *İsmail Hakkı Bursevi, Kitâbü'n-Netice II*, İstanbul: İnsan.

Namlı, A. (2001). 'İsmail Hakkı Bursevî'. *TDVİA*, C. 23, Ankara: Diyanet Vakfı.

Nimetullah, A. (2015). *Lügat-ı Ni'metullah*. Haz. Adnan İnce, Ankara: TDK.

Nizami, K. A. (1999). 'Hüseynî Sâdât el-Gûrî'. *TDVİA*, C. 19, 24, Ankara: Diyanet Vakfı.

Ocak, A. Y. (2014). *Tarihten Teolojiye İslam İnançlarında Hz. Ali*. Ankara: TTK.

Okudan, R. (2007). 'Ebû Bekr Şiblî: Hayatı ve Tasavvuf Tarihindeki Yeri'. *Tasavvuf İlmî ve Araştırma Dergisi*, 19, 211-234.

Okumuş, Ö. (1993). 'Abdurrahman Câmî', *TDVİA*, C. 7, 94-95, Ankara: Diyanet Vakfı.

Öz, M. (1993). 'Cafer E's-Sadık'. *TDVİA*, C. 7, Ankara: Diyanet Vakfı.

Özel, A. (1988). 'Abdülkadir Bedran'. *TDVİA*, C. 1, 231, Ankara: Diyanet Vakfı.

Özel, A. (1992). 'Bezzâzî', *TDVİA*, C. 6, Ankara: Diyanet Vakfı.

Özkan, H. (2010). 'Süyûtî'. *TDVİA*, C. 38, 202-203, Ankara: Diyanet Vakfı.

Özkan, H. (2012). 'Tîbî'. *TDVİA*, C. 41, 125-127, Ankara: Diyanet Vakfı.

Öztürk, M. (2009). 'Sehl et-Tüsterî'. *TDVİA*, C. 36, 321-323, Ankara: Diyanet Vakfı.

Özyıldırım, A. E. (1995). *Hamdullah Hamdî'nin Divanı'nın Tenkitli Metni*. Ankara Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi.

Savaş, E., Celal, V. (2017). 'Bir Biyografi Denemesi: Latifi, Hayatı ve Bazı Eserleri'. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 3, s. 11-19.

Savi, S. İ. (2009). 'Senâî'. *TDVİA*, C. 36, s. 502-503, Ankara: Diyanet Vakfı.

Sayılı, A. (2014). 'İbn Sînâ ve Bin Yıllık Yaşantının Dile Getirdikleri'. *İbn Sînâ Doğumunun Bininci Yılı Armağanı*, 1-15, Ankara: TTK.

Sönmez, M. A. (1999). 'İbn Hibbân'. *TDVİA*, C. 3, 63-64, Ankara: Diyanet Vakfı.

- Türer, O. (1996). 'Fudayl b. İyaz'. *TDVİA*, C. 13, Ankara: Diyanet Vakfı
- Uludağ, S. (2002). 'Kâşânî Abdürrezzak'. *TDVİA*, C. 25, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Uzun, M. İ. ve Çelebi, İ. (2013). 'Yazıcıoğlu Mehmed Efendi'. *TDVİA*, C. 43, 363-364, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Veli, H. B. (1959). *Kitâbü'l-Fevâid*. İstanbul: Dizerkonca Matbaası.
- Yavuz, Y. Ş. (1991). 'Bahrü'l-Kelâm'. *TDVİA*, C.4, 516, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Yavuz, Y. Ş. (1991). 'Beyzâvî'. *TDVİA*, C. 6, 100-103, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Yazıcı, T. ve Uludağ, S. (2002). 'Abdullah El-Ensari'. *TDVİA*, C.17, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Yekbaş, H. (2009). 'Divan Şairlerinin Penceresinden Acem Şairleri'. *Turkish Studies*, 464-490.
- Yıldırım, Y. (2015). 'Abdülmeccid-i Sivasî'nin Manzum Kasîde-i Hamriyye Tercümesi'. *İSTEM*, S. 25, 151 - 175.
- Yücel, Y. İ. (2016). 'Kaside-i Bürde Üzerine Son Dönemde Yapılan İlmî Çalışmalar'. *İslamî Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 86-106.
- Yüksel, E. (1991). 'Âmidî, Seyfeddin'. *TDVİA*, C. 3, s. 57-58, Ankara: Diyanet Vakfı.
- Cevâhiru'l-Esrar:
<http://www.mehmetizzetaslin.com/?pnum=292&pt=N.%20T.%2012.%20Tasavvufta%20Sekk%20ve%20Sahv>). (08.07.2019)